

Nykysuomen äänne- ja muoto-oppia

FRED KARLSSON *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY, Juva 1983. 410 s.

1. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen professorin Fred Karlssonin keskeisiä harrastusaloja ovat jo pitkälti toistakymmentä vuotta olleet äänne- ja muotoopin deskription yleiset kysymykset ja nykyisen yleissuomen äänne- ja muotorakenteen kuvaus. Pääpaino on ollut milloin kummassakin puolessa; Karlsson näyttää halunneen kokeilla uusia grammaattisia kuvaustapoja suomen aineistoon mutta toisaalta luoda suomen äänne- ja muoto-oppiin uutta valoa tuoreella yleislingvistisellä aparaatilla. Voi kysyä, onko tuo aparaatti kehittynyt runsaassa vuosikymmenessä niin paljon, että sen erilaisia toisintoja kannattaa yhä uudelleen kokeilla. Samoin voi kysyä, eikö pyytely yhden melko hyvin tunnetun kielimuodon kuvauksessa johda vain saman asian enemmän tai vähemmän isomorfiisiin esityksiin. Eikö aparaatin kynsiä joskus voitaisi hioa jonkin muun kotimaisen kielimuodon – sanotaan Eurajoen, Himangan tai Pielaveden murteen tai vielä mieluummin jonkin Suomessa puhutun lapinmurteen – kimppuun? Voisivathan hiojan tutkijanlahjat silloin päästä ehkä paremmin oikeuksiinsa, ja ainakin saataisiin maailmalle uutta tietoa meidän maastamme. Jätän kysymyksiin vastaamatta ja totean, että v. 1983 Karlsson on julkaissut aihepiiristään tähän mennessä laajimman ja monelta kannalta myös runsastöisimmän ja viimeistellyimmän esityksensä. Koetan seuraavassa sitä tiiviikhösti selostaa.

Kirjallisuutta

Kirjan johdanto (s. 11–50) on enimmäkseen verraten abstraktia termien eritelyä. Ilmenee, että Karlsson on pääpiirtein omaksunut klassiselle strukturalismille ominaisen foneemi- ja morfeemiteorian. Edelleen ilmenee, että hän prosessinomaisesti johtaa sananmuodot niihin kuuluvien morfeemien »perusmuodoista» »morfologisella operaatiolla», vaikkei käsitettä tässä vaiheessa tarkemmin valaisekaan. Johtelu puolestaan tapahtuu generativistiseen henkeen »sääntöjen» avulla. Mikä on noiden sääntöjen suhde todelliseen psykologiseen tapahtumaan? Karlsson ei anna selvää vastausta, kunnes päättyy seuraavaan: »Kieliopin säännöt ovat *teoreettisia sääntöjä* eli teoreettisia käsitteitä sisältäviä sääntöjä, jotka kuvaavat tavallisten kielentaitajien tiedostamattaan hallitsemia *ateoreettisia* sääntöjä.» Myöhemmin teoksessa ilmenee, että valtaosa hänen teoreettisista säännöistään on vanhoja tuttuja kieliopin seikkoja siirrettynä sellaiseen notaatiomuotoon, jossa keskeistä osaa näyttölee muutosta osoittava nuoli. Muitakin kuin tuttuja on; eräisiin palaan myöhemmin.

Tutkimushistoriallinen tausta johdannossa on kapeahko. Yleisen kielitieteen eräiden dominoivien suuntien kehitys 1950-luvulta 1970-luvulle on puheena; taempaa tekijä mainitsee 1930- ja 1940-luvun amerikkalaisen strukturalismin ja ohimennen de Saussuren. Mitään mainintaa ei ole suomalaisen kieliopinkirjoituksen historiasta, vaikka lukija pakostakin joutuu koko ajan miettimään, miten tuo ja tuo asia on Karlssonin teoksessa edistynyt tai taantunut sitten Penttilän (»Suomen kielioppi» 1957), Setälän (oikeastaan koulukirjaksi tarkoitettu »Suomen kielioppi: äänne- ja sanaoppi» 1898) ja Genetzin (samoin koulukirjaksi tarkoitettu »Suomen kielioppi» 1881). Todellinen edistyminen kieliopin – ainakin äänne- ja muoto-opin – teossa on näet vanhastaan osoittautunut yllättävän vaikeaksi; sen jälkeen kun lahjakas lingvisti on luonut grammaattiselle kuvaukselle pohjan ja osoittanut kautta kieliopin vaikut-

tavat säännönmukaisuudet kuten morfofonologiset vaihtelut, ei jäljelle helposti jää muuta kuin aineiston pikku aukkojen täyttely, pikku virheiden oikaiseminen ja joltain vähältä osin aineiston ajantasais-taminen. Ehkä lisäksi sentään voi tulla jostain valtaideasta lähtöisin oleva esitystavan ja -järjestyksen muuntelu.

Ne morfofonologiset »muutokset», jotka Karlsson on löytänyt, ovat miltei kauttaaltaan samoja kuin Setälän esittämät tutut äännevaihtelut. Vaihteluiksi Setälä niitä sanoi, koska hän (18 vuotta ennen de Saussuren Coursin ilmestymistä) ymmärsi tärkeäksi erottaa synkronisen kuvauksen nuogrammaattisella tavalla esitetystä diakroniasta; hän tähdentääkin kielioppinsa esitystavan periaatteellista deskriptiivisyyttä (= synkronisuutta). Jos hän vastakeksittyihin äännevaihteluihin toisinaan vetosikin, ne olivat erikseen omissa petiittikappaleissaan. Vaihtelun sijasta hän olisi tietysti voinut puhua vaikka vaihdoksista, ja jo tämä terminmuutos olisi tuonut hänen esityksensä lähelle Karlssonia. Nimenomaan muutoksina samoja seikkoja esitti sen sijaan ensimmäinen selvä generativistimme Genetz, ja kiintoisaa on huomata, ettei hänkään tunnu tällöin tukeutuvan suoraan kielihistoriaan. Jokin kielihistoriallista rekonstruktiota muistuttava verraten abstrakti lähtömuoto hänellä palvelee ilmeisesti vain synkronista kuvausta. Näin tuntuu olevan myös hänen tunnetuissa kuolanlapin sanakirjan hakumuodoissaan, jotka palvelevat toisaalta eri murteiden systeemien yhdistämistä, toisaalta murteensisäisten äännevaihtelujen johtelua yksinkertaisista perusmuodoista – ja viime kädessä sanakirjan käyttäjää kaiken hämäävän moninaisuuden keskellä. Ks. Mikko Korhonen, *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918* (1986) s. 119–120.

Morfofonologiset »muutokset» eivät ole ainoa Karlssonin kieliopissa uudelta näyttävä asia, jonka juuret ovat yli sadan vuoden päässä. Johto-opin sisällyttäminen muotooppiin taivutusopin rinnalle

on Karlssonin mukaan peräisin 1930- ja 1940-luvun amerikkalaisesta strukturalismista ja käynyt mahdolliseksi sen jälkeen kun keksittiin morfeemin käsite. Suomessahan tämän tavan kyllä pani jo sata vuotta ennemmin alulle Kustaa Renvall aikaisekseen etevässä teoksessa *Finsk språklära* (1840). Asiaan ei vaikuttane se, että vartaloita ja päätteitä nyttemmin kutsutaan yhteisnimellä morfeemi; se on jokseenkin vähäinen esitystekninen keksintö. Taivutuspäätteet ja johtimet on näet aikojen alusta oivallettu yhteisnimeltään suffikseiksi eli päätteiksi, ja niiden hiukan sumeaa rajaakin on käyty jo varhain.

Johdannon lopussa Karlsson koettaa vielä selvittää tutkimansa kielimuodon, suomen yleiskielen, käsitettä.

Äänneoppia

2. Noin kolmasosa kirjasta (sivut 51–178) on omistettu äänneopille. Selvästi paras luku on »Foneemit» (s. 52–80), klassiseen foneemianalyysiin nojautuva esitys, jossa otetaan huomioon sekä artikulatorinen että akustinen puoli. Odotuksenmukaisesti saavat erityistä huomiota hankalat η ja glottaaliklusiili sekä toiselta kannalta hankalat b, g, f, δ . Karlsson päättlee f :n kuuluvan jo osittain suomen yleiskielen äännejärjestelmän »yttimeen», koska 63 koululaista kolmelta eri paikkakunnalta on osannut sen (tekstistä lukien?) ääntää. Päätelmä tuntuu ennenaikaiselta. Enintään on kyseessä se, että tulokkaana f luontuu suomen äännejärjestelmään helpommin kuin soinnilliset klusiilit; niinhän se on omaksuttu eräisiin suomen murteisiin, kun soinnilliset klusiilit ovat jääneet käytännöllisesti katsoen omaksumatta. Foneemien tekstifrekvenssiä Karlsson valaisee Matti Pääkkösen grafeemitilastojen mukaan. Kannattaisi pohtia sitä, millaisen morfeemiaineiston varaan frekvenssit käytännössä rakentuvat. Olli Järvikosken tilastojen mukaan (ks. Vir. 1985 s. 33–47) eri murrealueiden yleisin vokaali puheessa on i eikä a ,

jonka yleisimmyyteen Pääkkösen tiedot viittaavat. Syy näyttää olevan niin yksinkertainen kuin *niin* ja *sitten* -sanojen silmänpistävä taajuus murrenäytteissä. Tekstilajin yleisimmät sanat voivat siis vaikuttaa ratkaisevasti foneemien taajuuteen, eivätkä tarkatkaan tilastot ennen tätä huomiota kerro koko totuutta.

Fonotaksia koskeva luku (s. 81–141) on Karlssonin kirjan todellinen uutuus, ja varsin tarpeellinen onkin; juuri tämä puolihan ei ole aiemmissa kieliopeissa saanut riittävää huomiota. Siinä on monestakin seikasta hyviä huomioita; ehkä myönteisin uutuus on yleistysten muotoon saatettu katsaus kielessä esiintymättömiin konsonanttiyhtymiin (s. 119). Kokonaisuus ei silti hevin selviä lukijalle. Karlsson sanoo (s. 81) pitävänsä kuvauksen perusyksikönä sanaa, ja sen hän tässä samastaa »sananmuototyyppiin» (siis esim. *sieni, sienessä, sieneen; sienestän, sienestävät* ...?). Kuvauksessaan hän kuitenkin valitsee esimerkit yleisesti yksikön nominatiivista tai verbin vahvasta vokaalivartalosta, joita hän ainakin sivulta 86 lähtien rupeaa huomaamatta sanomaan »perusmuodoiksi». Muut taivutusmuodot kelpaavat tässä vaiheessa sikäli kuin ne ovat merkitykseltään jotenkin erikoistuneita (Karlsson kai sanoisi »leksikaalistuneita») ja siis omia »sanojaan». Niinpä esitys liikkuukin ensisijaisesti noiden perusmuotojen piirissä ja saa värinsä sen mukaisesti; tekijä on tehnyt esimerkiksi sen huomion (s. 93), että »vain nomineilla on VV-yhtymiä perusmuotojen 1. ja 2. tavun rajalla (*koe, säe, tae* ym.)» ja että »verbeillä ei ole perusmuodossa heikkoja vokaalivartaloita samalla tavalla kuin nomineilla» (eiväthän samannäköiset muodot *hoen, näet, haettu* jne. ole »perusmuotoja»). Asiaa sekoittaa edelleen se, että tekijä piilevästi laskee perusmuodoistaan pois produktiivien johdosten yks. nominatiivit ja (verbien) vahvat vokaalivartalot; julkisemmin se tapahtuu ainakin s. 89, jossa hän ohimennen samastaa »perusmuodon» ja »juurimorfeemin». Seikkaa ei missään selitetä, ei ainakaan leksemin

perusmuodon määritelmässä s. 35, joka on perin abstrakti ja perustuu toiselle määrittelemättä jääneelle käsitteelle (vapaa morfeemi). Menettely vaivaa lukijaa pakostakin. Katsotaan nyt vaikkapa, onko suomessa sellaisia kolmitavuisia verbaalisia »perusmuotoja», joiden toisessa tavussa on diftongi. Karlsson löytää niitä ajattelukaavansa mukaan kaksi, nim. *rankaise* ja *virnuile* (s. 89). Ne kai ovat »juurimorfeemeja», koska niille ei voida osoittaa juurta. On kyseenalaista, onko tällaisella statistiikalla ainakaan kuvauksen luontevuuden kanssa paljon tekemistä. Tai onko liioin sillä, että todisteiksi pitkien vokaalien *ee*, *oo*, *öö* faktisuudesta äännejärjestelmän ytimessä vedetään käänteissanakirjan magneettinauhasta paitsi *apteekki*, *persoon*a ja *likööri* myös ja nimenomaan *alkeet*, *koolle* ja *eläköön*? Tätä on tarvittu näet siksi, että esim. *palkeet*, *koolta* ja *vetäköön* eivät olisi magneettinauhasta löytyneet, ja vaikka olisivatkin, eivät olisi Karlssonin ajattelutavan mukaan olleet perusmuotoja.

Jos lukija on koko ajan varuillaan ja tietää asiasta ennalta aika paljon, hän kylä jotenkuten selviää Karlssonin ajatusvyyhdistä. Tekijä näet perustaa esityksensä osittain siihenkin mitä on luvannut, ts. sananmuotoihin. Varuillaanoloa tosiaan tarvitaan. Niinpä sivulta 132 saa sen käsityksen, ettei suomessa voisi olla geminaatta-*m*:ää kahden vokaalin jonon jälkeen. Entä *voimme*, *päämme*? Karlssonin unohdus ei voine tässä johtua siitä, että esitys nojautuu vain perusmuotoihin; onhan joukossa ainakin *-nn*:-stä esimerkki, joka ei ole perusmuoto, nim. *paanne* (produktiivi johdos verbistä *paantaa*). Vähitellen selviää asian todennäköinen ratkaisu: tekijä on käyttänyt korpusta, josta verbi *paantaa* kai vahingossa puutuu, nim. Nykysuomen sanakirjaa. Mutta se, missä asemissa *mm* suomessa esiintyy, jää kuin jääkin lukijalle tietymättömäksi. Ylimalkaan: konsonanttiyhtymien ja geminaattojen esiintymismahdollisuudet muualla kuin Karlssonin kaavamaisissa »perusmuodoissa» jäävät hämäräksi, lä-

hinnä sen toteamuksen varaan, että »johdtoprosessit» (entä taivutus?) »voivat synnyttää seuraavanlaisia CC-yhtymiä melkein mihin tahansa tavuasemaan» (s. 124; seuraa tusinan verran esimerkkejä). Asiaa olisi auttanut vaikka jonkinlainen teksteihin perustuva frekvenssitilasto, josta ilmenisi konsonanttiyhtymien ja geminaattojen esiintyminen erilaisissa tapausryhmissä (astevaihtelutapaus vai ei, 1. ja 2. tavun raja vai myöhempi tavunraja, taivutus- tai johtotapaus vai ei jne.).

Olen valaissut esimerkein eräitä »Fonotaksi»-luvun heikkouksia. Esimerkkini eivät ole irrallisia; samanlaisia voisi mainita lisää. Luvussa on muutakin viimeistelemättömyyttä. Jolloinkin esitetyn taksonomisen ajatuksen suomessa tavattavista kahdesta vokaalisoinnun lajista (»sisäsoinnusta» ja »suffiksisoinnusta») Karlsson omaksuu kovin kevyesti. Onhan kyseessä vähin poikkeuksin sama asia kuin toisen tai kolmannen (neljännen jne.) tavun vokaalin sointuluokan määrytyminen. Yhtä hyvin tekijä olisi »suffiksisoinnussaan» voinut erottaa eri alaluokkia sitä myöten, miten erilaiset labiaalivokaalin sisältävät johtimet käyttäytyvät liittyessään ensi tavun *i:n* tai *e:n* sisältäviin *a-*, *ä-* ja *e-*vartaloihin (*miehuus* ~ *esimiehyys*, *perus* ~ *kehys*, *esty-*, *hiilty-* jne.) Tässä merkittävässä asiassa olisi muuten saattanut esittää todella uudehkon tutkimuksen tuloksia, mutta koko ilmiö kaikessa monisäikeisyydessään näkyy jääneen kirjasta tienoheen. Lainasanojen vokaalisoinnun esityksestä saa sen käsityksen, että ruotsin toisen tavun *a* olisi muuttunut suomen *y*:ksi, siis *dyna* → *tyyny*, *mössa* → *myssy*. Ruotsalaisissa lähtömuodoissa on tunnetusti ollut *u:n* käläinen vokaali, ks. Streng, Nuor. ruots. lainasanat s. 308. *y:n* + takavokaalin sisältävistä uudemmista lainasanoista Karlsson sanoo, että niiden takavokaaleja ei yleensä pyritä etuvokaalistamaan. Esimerkkejä *y – a*-kombinaatiosta on kaksi: *dynamiitti* ja *tyranni*. Juuri nehan ovat malliesimerkkejä vokaalisoinnun tuottamista substituointivaikeuksista: *tynä-*

miit(t)ti, tynämeeti, tinamentti, tinameeti jne. (Suomen murteiden sanakirja I s.v.; tuorempaa havaintoaineistoa Pekka Laaksoella Kotiseutu 1985 s. 186), *tyränni, turanni* ym. (SKES s.v. *tyranni*).

Konsonanttijonoja koskeva jakso kärsii tasapainon puutteesta. Sananalkuisten konsonanttijonojen esitys on vielä melko onnistunut, vaikka siinä saavat suhteetoman osuuden sellaiset todella perifeeriset vierassanatapaukset kuin *bj* (*bjarmi*), *bl* (*blokki, bluffi*) jne. Klusiili + likvida-yhtymien esityksessä Karlsson mainitsee omaperäisinä deskriptiivi- tai slangisanoina mm. sanat *kranttu, krääsä ja pläsi*. Ne ovat lainoja (ks. SKES s.v. *ranttu, läsi; krääsä* ilmeisesti < ven. *grjaz* 'lika, kura, loka'). – Tasapainoton on nimenomaan sanansisäisten konsonanttijonojen esitys. Merkillistä kyllä siinä aloitetaan sellaisista neljän konsonantin jonoista kuin *bskr* (*subskribentti*), *bstr* (*abstraktinen*), *kskl* (*eksklusiivinen*), joita tekijä mainitsee parikymmentä, kaikki täydellisellä esimerkistöllä valaisten. Turhaan kuluu tilaa vierassanoihin (*skulptuuri, lornjetti* jne.) myös kolmen konsonantin jonojen erittelyssä, joka muuten on melko asianmukainen. Sivulta 110 saa sen käsityksen, että sanat *hampsia, hompsakka, kompsutella, lampsia, köntsähtää, lunksahtaa, ränstyä* yms. olisivat lainoja. Onko tekijä tätä tosiaan tarkoittanut? Kahden konsonantin jonoissa (konsonanttiyhtymissä ja geminaatioissa) hänen otteensa vihdoinkin tuntuu herpaantuneen: kotoisia sanoja ei mainita kuin yksi kustakin jonosta, ja »useimpia [jonoja] on niin runsaasti», ettei [sanojen] »frekvenssejä kannata laskea». Karlsson on kyllä luetellut noin 500 000 sanan aineistossa esiintyvät vierassanat konsonanttiyhtymittäin; saamme tietää, että aineistossa on esim. *rg*-yhtymäisiä sanoja ollut *kirurgi* (5 esiintymää), *liturgia* (4), *organisaatio* (17), *organinen* (10), *organisoida* (12), *organisointi* (8). Huomattavasti kiintoisampaa ja tutkimuksen kannalta tähdellisempää olisi ollut saada samantapaisia tietoja kotoisista sanoista. Nyt niitä edustaa vaikkapa

rk-yhtymästä yksinäinen *virka* ilman minkäänlaista frekvenssitietoa (s. 117). Järjestelmän kaukaiset liepeet ovat voittaneet ytimen kustannuksella.

Yhden konsonantin »jonoja», ts. sanansisäisiä yksinäiskonsonantteja, koskeva alaluku on lyhyt, samoin alaluku sananloppuisista konsonanttiyhtymistä. Liikaa kirjoituskuvaan tekijä tukeutuu, kun hän esittää kirjaimittain semmoisia interjektioita kuin *hm, hmh, sh, hss*, jotka vain kalpeasti kuvaavat todellista ääntämystä. Sananrajaiset konsonanttijonot eivät Karlssonin fonotaksiin näy kuuluvan; osaa niistä hän käsittelee paljon myöhemmin, erikoista kyllä »Prosodia»-nimisessä luvussa. Välillisesti sananrajojen fonotaksi kyllä tulee puheeksi, kun tekijä s. 122 käsittelee »hajottamattomia» sanansisäisiä konsonanttiyhtymiä eli siis negatiivisiksi rajasignaaleiksi katsottavia yhtymiä. Sellaisia ovat hänen mukaansa esim. *pp, ps, kr, mm, ηk, hl, hj* ja kaikki kolmen konsonantin yhtymät, ja ne viestittävät »tässä ei ole sananrajaa». Ihmetyttää, miten *pp, mm, ηk* voivat sellaista viestittää (vrt. *annap pois, annam muille* joko 'anna muille' tai 'annan muille', *annaη katsoa*). Kaikki CCC-jonot eivät toisaalta ole negatiivisia rajasignaaleja, toisin kuin Karlsson sanoo. Vrt. *pyydystin kravun, järjestin skandaalin*, jopa *otak kruunu* (aiemmat epäilyni tällaisen ääntämisen faktisuudesta, ks. PFFC I:1 s. 59, ovat nähtävästi aiheettomia).

Karlsson käsittelee myös Sigurdin »kaukovaikutuslakia», jonka mukaan identtiset konsonantit eivät viihdy tavun reunoilla vokaaliaineksen kahta puolta: esim. *rVr_l*-tyyppisiä sanoja (**rarra*) ei ole, ja varsinkin *lVl_l*-tyyppiset, osaksi myös esim. *pVp_l*- ja *hVh_l*-tyyppiset ovat ekpressiivisiä (*lilli, lelli* jne.). Sama koskee myös sellaisia jonoja kuin *lVr_l* (*lirpukka*), *rVl_l*-sanoja (*rillittää*), *nVn_l*-sanoja (*nännityyppiset* kaikkiaan harvinaisia) ja osaksi *mVn_l*-sanoja. Puheeksi jää ottamatta yhtä tärkeä seikka: se että tendenssiä identtisten peräkkäisten konsonanttien välttelyyn on myös silloin kun jälkimmäinen

Kirjallisuutta

konsonantti aloittaa tavun. Karlssonin mainitsemassa Kiviniemen teoksessa Suomen partisiippinimistöä käsitellään juuri tällaisia tapauksia, vaikkei se Karlssonin esityksestä käy ilmi. *rV(r)*-sanat (**rärä*) puuttuvat, *IV(l)*-sanat (*lelu*) ovat harvinaisia ja ekspressiivisiä, *pV(p)*-sanat ekspressiivisiä (*pipi, pupu*; kuitenkin esim. lainasana *papu*). Sama koskee melkoisessa määrin muitakin *CαV(Cα)*-tyyppisiä sanoja.

»CV- ja VC-rajoitukset» ovat erikseen puheena, systemaattisimpana se CV-rajoitus, että »puolivokaalit /j/ ja /v/ eivät vapaasti yhdisty lähimpiin vokaalisukulaisiinsa /i/ ja /u/, etenköön ensi tavussa». Kiintoisia ovat VC-rajoitukset. Karlsson on kai oikeassa, kun hän sanoo, ettei normaalisti ole ääntämyseroa sellaisissa pareissa kuin *taian – Maijan, etsiä – etsijä, kauan – sauvan*. Siitä voi kyllä olla eri mieltä, äännetäänkö ne yleensä juuri puolivokaalittomina. Auki on sitä paitsi jätettävä sekin mahdollisuus, että osin kirjoituskuvan, osin morfofonologisten suhteiden perusteella ilmenee ero ainakin huolellisessa ääntämyksessä, siis suunnilleen *kauan ~ sauw(v)a* – ja opposition kolmantena jäsenenä vielä sellainen morfeeminrajatapaus kuin *käy/vä*. Fonologian teorian kannalta varteen otettava kolmikko.

»Fonotaksi»-luvun lopettaa katsaus tavarakenteeseen. Luvussa on kaikkiaan parempia ja heikompia kohtia, arveluttavan paljon kuitenkin heikkouksia.

3. Seuraavana »Äännerakenne»-osan luku on »Fonologiset säännöt» (s. 142–163). Tämä kieliopin »sääntöjen» ryhmä eroaa, osaksi vähän vaikeatajuisella tavalla, myöhemmin käsiteltävistä morfofonologisista »säännöistä», eikä lukijalle helposti avaudu myöskään sen sisäinen roolijako: foneettisuonteiset »artikulatoriset redukoimissäännöt», »sanatason prosodiset säännöt» ja »dissimilaatiot ja epen-teesit» ynnä erikseen »fonologiset sovitussäännöt», joita fonotaksi vaatii sovellettavaksi »morfofonologisten operaatioiden

yhteydessä» (s. 143). En puutu jakoon tarkemmin, vaikka siinä kyllä olisi kritiikoinnin aihetta.

Artikulatoristen redusoimissääntöjensä alalta Karlsson mainitsee mm. eräät sandhiassimilaatiot. *-n:n* assimiloitumiseen hän lukee nasaalin ääntöpaikkaa koskevat tutut tapaukset (*menen kotiin, menem poriin*) ja esittää lisäksi sellaiset yleistettäväksi hieman kyseenalaiset huomiot, ettei *-n j:n* edellä assimiloidu »aivan palataaliseksi» ja että se *h:n* edellä »säilyy dentaalisena». Ääntötapaa koskevan täydellisen assimilaaation hän sitä vastoin mainitsee (s. 145) aivan lyhyesti; hänen mukaansa se on »sporadista». Onko sellainen eri murteissa ja esim. Helsingin puhekielessä yleinen ääntämys kuin *taloväki, perheellisäys, Turur rata, naiste(h)hattu, tulij ja menin* tosiaan katsottava sporadiseksi? Se ei tietysti ole ankarimman, kirjaimenmukaisen ortoepian eikä liioin vieraskielisen oppiman suomen kielen mukaista, mutta onhan se silti aivan tavanomaista. *-t:n* assimiloituminen seuraavan alkukonsonantin kaltaiseksi (*entiennykkään, miehek kuolivat, sanonus sulle*) on samoin esitetty puutteellisesti. Lukija saa Karlssonin kaavasta F-3 sen käsityksen, että assimilatio toteutuu edeltävästä morfeemista riippumatta kaikkien alkukonsonanttien edellä. Todellisuudessa tämä koskee vain akt. 2. partisiipin yks. nominatiivia: läsimurteissa partisiipin *-t* on liittynyt loppukahdennuskaavaan ja assimilatio on tässä muotoryhmässä siten läpikotainen. Muiden muotoryhmien *t* taas on samalla alueella yleensä assimiloinut vain seuraavaan klusiiliin; ei tavata ääntämystä **miehes syövät, *miehel lukevat* (paitsi Lounais-Suomen vanhoissa kansanmurteissa *miähes syävä, miähe lukeva*). Akt. 2. partisiipin yks. nom:n erikoisaseman osoittamiseksi olisi pitänyt yhdistää »säännöt» F-3 ja F-12, jonka mukaan *t → ∅* tauon edellä »vain perfektin partisiipissa». Tämäkin näet itse asiassa heijastaa liittymistä loppukahdennuskaavaan. Oikea yleistys olisi siis saatu, pysyäksemme Karlssonin notaatiokäy-

tänteissä, siten että olisi kirjoitettu akt. 2. partisiippia koskeva »sääntö» muotoon

$$t \rightarrow x / \_ \#$$

eikä mutkikkaasti erikseen

$$(F-3) /t/ \rightarrow [\alpha\text{piirteet}] / \_ \left[\begin{array}{c} C \\ \alpha\text{piirteet} \end{array} \right]$$

$$(F-12) t \rightarrow \emptyset \_ \#.$$

Eri asia on tietysti tämänkin säännön realistisuus: muuttuuko kielitajun *t*:llinen pohjamuoto erityisessä prosessissa *x*:lliseksi? Prosessiajatteluun liikaa lankeamatta voisi kai tunnustaa, että puhujalla voi olla kahdenlaisia partisiipin yks. nom:ja: lähinnä huolellisessa puheessa *t*:llisiä ja lähinnä rennommassa *x*:llisiä. Näin on asia ennenkin esitetty, ja tuskin kestää kauan, kun tämä esitystapa uudetaan löydetään kaiken kaavoittelun jälkeä. Sama koskee lukuisia muitakin Karlssonin kirjassa asetettuja rennon tai murrevärisen puheen »redusoimissääntöjä», samoin tuonnempana puheeksi tulevia »prosodisia sääntöjä». Niiden maantieteellisestä levikistäkin olisi ollut syytä jotain mainita; ei suomessa ole yhtä monoliittista arkipuhetapaa (vrt. Karlssoninkin s. 48 mainitsemiin aluepuhekieliin). On aika pinnallista yleissuomen kielopin tekoa sanoa yksinkertaisesti, että *kauhee*, *näköö*, *värii*, *katuu* -tyyppisiä »redusoitumia» tavataan »vapaassa puhekielessä». *Kauhee* ja *näköö* ovat kyllä jo laajan murrepohjansa takia yleisiä, eivät silti kaikkialla tavattavia. Sen sijaan *värii* ja *katuu* ovat tuntemattomia eräiden suppeahkojen, enimmäkseen eteläsuomalaisen alueiden ulkopuolella.

Sandhin puutteellinen hallinta on ehkä syynä siihen, että *-n:n* (s. 148) mainitaan ylimalkaan »sananloppuisena» kehittyvän herkästi [ni:, noi, va:, sit:e, sis:, sem:one, heitetä:, kaveri luo] jne. Oireellista on, että Karlsson on 14 esimerkkinsä joukkoon kelpuuttanut vain yhden lauseensisäisen tapauksen. Ilmiöhän on luonteenomainen juuri terminaalille ase-

malle; konsonantti alkuisen sanan edellä *-n* on yleisesti säilynyt tai assimiloitunut seuraavaan konsonanttiin. Katoa näissä asemissa tavataan rajallisilla alueilla, lähimpien etelähämäläisten murteiden mukaisesti tosin mm. Helsingin puhekielessä. Oudoksuttavalta kuulostaa myös suorasukainen väite, että heittyminen koskee *-n:ää* »morfologisesta statuksesta riippumatta». V. 1980 valmistuneesta Kaija Halmeen pro gradu -työstä ilmenee, että juuri Helsingissä se on melko harvinaista verbien yks. l. p. päätteessä ja yks. genetiivin päätteessä, selvästi tavallisempaa yks. illatiivin ja passiivin persoonapäätteessä ja ehdoton valtaedustus sellaisessa pikku sanassa kuin *ku(n)*. Laajempi aineisto varmaan paljastaisi vielä hienojakoisemman edustuksen, jossa myös muut muotoryhmät asettuisivat paikoilleen. Murteissa on samantapaisia tendenssejä, ks. viimeksi Heikki Leskinen, Vir. 1971 s. 343–368, kirj., Suomi 117:1 s. 151–153, Aila Mielikäinen, Etelä-Savon murteiden äännehistoria I (1981) s. 281–309.

»Sanatason prosodiset säännöt» ovat Karlssonin toinen fonologisten sääntöjen ryhmä. Se on aika kirjava; »prosodinen» on tietysti kätevä yleisnimitys painotus- ja kvantiteetti-ilmiöille, ehkä vielä eräille sananrajaisille äänneilmiöille, mutta niiden sisäinen yhteys jää osittain kyseenalaiseksi. Kvantiteettisuhteita koskee mm. maininta, että lyhyen ensi tavun jälkeen edustuu toisen tavun vokaali puoli-pitkänä. Ikävänlainen hairahdus kirjoittajalle on kuitenkin sattunut, kun hän sanoo ilmiötä »yleissuomalaiseksi». Puutuhan se Wiikin mittausten mukaan (ks. CIFU 3:I s. 415–424) melkein kaikista hämäläismurteista, Etelä-Pohjanmaan murteesta ja lounaisimmista savolaismurteista. Pidentymistä ei (korvakuulon mukaan) tunnu ilmenevän liioin Helsingin puhekielessä. Siinä voi kuulla päinvastoin lievää, ehkä ruotsalaisvaikutteista tendenssiä ensi tavun vokaalin pidentymiseen: *ka'la* eikä *kala'* tai *kalä*. — Yleisgemmaatiota koskevassa kohdassa (s. 153) mainitaan lopputuloksena voivan olla

Kirjallisuutta

»puolipitkä tai melkein täyspitkä konsonantti». Jokainen suomen kielen tutkija tietää, että suurimmassa osassa yleisgeminaatioaluetta on päädytty alkuperäisten ja sekundaarien geminaattojen eron neutraloitumiseen, ts. täyspitkään konsonanttiin.

Varsinaisesti uutta sisältää kohta, jossa käsitellään eräitä obstruenttien pidentymisiä, tosin vain sitä, että kirjoitetun yksinäiskonsonantin sijasta ääntyy yleisesti geminaatta. Käsitely on hahmotonta; siinä on sekoitettu yhteen kaksi kielemme harrastajalle tuttua tapausryhmää, joita ei ole kirjallisuudessa tosin käsitelty kovin näkyvästi. Ensimmäisenä ovat sellaiset yks. nominatiiviltaan konsonanttiloppuisten sanojen taivutusmuodot ja johdokset kuin *hittejä*, *jelppjä*, *Escortteja*, *valmettilainen*. Nämä tapaukset (myös esim. *Koda(k)kiin*, *Ira(k)kia*) koskevat vain klusiileja, ja kyseessä on silloin mukautuminen geminaattaklusiilien astevaihteluun, kuten Karlssonkin toteaa. Tuskin silti on aihetta hänen tapaansa uskoa, että sanat muuten »jäisivät alttiiksi [yksinäisklusiilien] kvalitatiiviselle astevaihtelulle», varsinkin kun hän itse lisää, että se on epäproduktiivi. Kyseessä hän on yksinkertainen analogia: koska *kitin* : *kittejä*, *konsertissa* : *konsertteja*, niin myös *hitin* : *hittejä*, *Escortissa* : *Escortteja*. Mutta merkillisempää on, että Karlsson lukee samaan yhteyteen myös sellaisia äännöksiä kuin *arkkeologia*, *delffiini*, *Frankkon hallitus*, *inflaattio*, *kookkosrasva*, *kamppanja*, *olympia* jne. Esimerkeistä ilmenee, että pidennys näissä tapauksissa koskee paitsi klusiileja myös *f*:ää (*delffiini*); lisäksi se koskee *s*:ää (*kurssiivi*, *beessi*). Se ei siis rajoitu astevaihtelukonsonantteihin, eikä se näissäkään noudata esim. umpitavuisuuteen perustuvaa astevaihtelua. Vrt. *Frankkon*, *kookkos*, *eeppos*, *funkkis*, *fanttastinen*, *intterreil*, *beessin*, jopa *Marssin*, *symppis*, *jelppis* (ruotsalaisesta slangista mukailtu hyväntekeväisyyskeräyksen nimi). Tapauksille on yhteistä sekin, että obstruenttia edeltää (yleensä painollinen) kaksimorainen re-

sonanttinen aines: joko pitkä vokaali tai lyhyt vokaali + nasaali tai likvida.

Tämä tapausryhmä ei rinnastu *hittejä*, *jeeppejä* -tyyppisiin tapauksiin, eikä se ole mukautumaa suomen astevaihteluun. Se on mukautumaa suomenruotsissa, varsinkin Helsingin ja Turun kaupunkien ruotsissa tavattavaan ääntämykseen, jossa obstruentit geminoituvat aivan samojen sääntöjen mukaan. Ks. esim. von Becker, *Finsk grammatik* (1824) s. VII, Olav Ahlbäck, *Svenskan i Finland* (1956) s. 42; kirj., FUF 35 (1965) s. 252–263. Vuosisadan alkupuolen sivistyneistön ruotsalaisvaikutteisessa puhekielessä tämä ääntämys – geminaatta joko lyhytaltkuisena tai täytenä – oli vierassanoissa tavanomainen (ks. E. A. Tunkelo, *Vir.* 1907 s. 64), ja sitä tapaa melkoisesti yhä nykyään, eniten vanhalla polvella. Tuskin silti enää voidaan sanoa Karlssonin tapaan kategorisesti, että se on »nykysuomalaiselle puhutulle yleiskielelle tunnusomainen».

Huomiota vaille on muuten jäänyt eräs geminoitumatapausten ryhmä. Lyhytvokaaliset konsonanttiloppuiset yksitavut paitsi klusiilitapauksia taipuvat yleisesti näin: *cis* : *cissin*, *Hus* : *Hussin*, *SVUL* : *Svullin*, *Vim* : *Vimmiä* (~ *Vimiä*), *TEL* : *telliin*, *äl* : *ällän*, *äs* : *ässän*. Ilmiö ei ole aivan selvärajainen, ks. Matti Sadeniemi, *Vir.* 1967 s. 345–346. Voisi uumoilla ruotsin tavurakennetyyppien vaikutusta, ellei samaa tavattaisi jopa sellaisessa supisuomalaisessa tapauksessa kuin *jos* : *jossitella* (Sadeniemi, mp.). Geminaatio perustuu nähtävästi tällaisten sanojen loppukonsonantin pituuteen, joka pyrkii toteutumaan varsinkin (painottoman) vokaali-alkuisen sanan edellä: *kunn_olis*, *joss_ei*. Vrt. selitykseen, jonka Lauri Hakulinen on antanut murt. genetiivistä *kennen* (*Vir.* 1925 s. 122). Selitys näyttää paremmalta kuin Ojansuun esittämä johtelu mon. 2. genetiivistä **kenden* (*Vir.* 1917 s. 108–); *kennen*-genetiivi (sekä yksiköllisessä että moniköllisessä merkityksessä) on näet yleinen myös itämurteissa, joissa mon. 2. genetiivi on muuten tuntematon. Kiintoi-

sa ilmiö: foneettinen pintaedustuma heijastunut morfofonologiaan.

Fonologisia sääntöjä ovat Karlssonin mukaan edelleen »dissimilaatiot ja epenteesit». Tähän lukuun on sisällytetty perin sekalaista ainesta. Joukossa on esim. »i:n lisäys» sellaisissa sanoissa kuin *stadion* : *stadionin*, *tandem* : *tandemin*, ja saman »säännön» vaikutuksen tiliin on luettu myös sellaiset tapaukset kuin *trendi*, *filosofi*, *baari*. Tässä tuntuvat sotkeutuneen synkroninen »sääntö» ja diakronisen kehityksen vaihteluton tulos; eihän *baarille* Karlssoninkaan järjestelmässä voitane konstruoida sellaista perusmuotoa kuin *baar. Samassa seurassa on murteittainen švaavokaali-»sääntö», jolla on foneettinen perusta ihan toisessa mielessä kuin *i:n* »epenteesillä». Outoa kyllä švaavokaaliin yhtymiin on päässyt semmoisiakin kuin *hd*, *rp*, *rk*, *rv*, *rk*, *rm*. Ne ovat peräisin Kalevi Wiikin teoksesta »Finnish and English vowels». Karlsson antaa lähdeviitteessä huonoon tapaan vain tutkimuksen vuosiluvun; aikaa vievä etsintä johti sivulle 142. Vaikkei asia riittävästi selviäkään Wiikin esityksestä, kyseessä on ilmiö, jolle ei ole vastinetta suomenpuhujan normaalissa kuulohavainnossa. Dissimilaationa Karlsson mainitsee mm. tapauksen *möi* 'myi'. Tätä ääntämystähän voidaan kuulla sellaisiltakin puhujilta, joilla preesensvartalo on *myy*- eikä itäisittäin *myö*-. »Dissimilaatio» on tässä varhemman yleiskielen välittämä itämurteen laina, joka on tavallista herkemmin otettu vastaan kai *yi*-diftongin heikon fonologisen aseman johdosta. Vrt. useissa perihämäläisissä ja kaakkoishämäläisissä murteissa tavattavaan imperfektiin *myy* (*yy:n* ja *yi:n* oppositio neutraloitunut) ja Päijät-Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan preesensiin *myi* (neutralisaatio toiseen suuntaan, kuin *yi:n* aseman vahvistukseksi).

»Fonologisiin sovitussääntöihin» ei ole kertynyt paljon ainesta: suffiksaali vokalisointu, tyytit *saa* : *sai*, *nai* : (imperf.) *nai* ja *vie* : *vei* ja tyyppi *taloja* (= *taloj* + *a*). Vokaalisoinnun alalla kuluu suhteettomasti tilaa sellaisille kirjoitetun kielen pe-

rifeerisille kahtalaisuuksille kuin *Johnnya* ~ *Johnnyä*.

4. Äännerakenne-osan viimeinen luku (s. 164–178) on »Prosodia», aihepiirinä nimenomaan sanaa ylempien yksikköjen (lausekkeen, lauseen ja puhunnoksen) prosodiset seikat. Karlsson lukee tähän kohtaan mm. »junktuurit eli rajat». Selvyyden vuoksi olisi ollut aihetta taas kertaalleen määritellä tämä George L. Tragerin ja Bernard Blochin 1941 luoma käsite. Karlsson pitää junktuurina näköjään jokaista morfeemien välistä rajaa (myös sananrajoja); lähtösijoillaan amerikkalaisessa strukturalismissa se oli abstrakti foneemin veroinen yksikkö, joka sijoittui vain Trubetzkoy'n »afoneemisella rajasignaalilla» merkitylle rajalle, karkeasti sanoen semmoiselle sanan- tai morfeeminrajalle, jonka ääntämys on oppositiossa samoista segmenteistä koostuvan sanan- tai morfeeminsisäisen ääntämyksen kanssa. Läheskään jokaisella sananrajalla ei sen mukaan ollut junktuuria, ks. Charles F. Hockett, *A course of modern linguistics* (1958) s. 58–59. Eikö jo sekaannusten välttämiseksi olisi riittänyt yksinkertaisesti puhe erikseen sanan- ja morfeeminrajoista ja erikseen niille ominaisista erityyppisistä rajasignaaleista?

Käytännössä Karlsson liukuu heti sanan- ja morfeeminrajojen »foneettisiin korrelaatteihin». Niitä ovat hänen mukaansa konsonanttiyhtymät *lr*, *ln*, *rl*, *np*, *nl* yms. (*askel nousee*, *hevonen laukkaa* jne.). Unohduksiin sen sijaan ovat jääneet niin keskeiset rajasignaalit kuin geminaatat *hh*, *jj*, *vv*, ??, jotka ovat tuttuja loppukahdennustapauksissa, *jj* ja *vv* (savolaisilla myös *-hh-*) lisäksi *-n:n* sandhikaavan edustumina. Trubetzkoy'n termistössä nämä olisivat foneemisia rajasignaaleja; alkuperäisen junktuurinkäsityksen mukaan niihin ei sisältyisi junktuureja lainkaan. Negatiivisiin rajasignaaleihin Karlsson (s. 166) siirtyy, kun hän toteaa pelkästään sanansisäisiksi mm. yhtymät *ks*, *kk*, *ps*, *mp*, *ks* eli »hajottamattomat» yhtymät. Edellä s. 469 sanomastani ilme-

Kirjallisuutta

nee, että tässä on toistoa; hajottamattomat yhtymät ovat tulleet puheeksi jo s. 122, ja siellä perusteitta »hajottamattomaksi» lukemiaan yhtymiä Karlsson yhtä perusteettomasti kartuttaa nyt kahdella: *kk* ja *mp* (vrt. *tulek kotiin, kaapim päällä*). Yhdyssanojen sisäisiä rajoja Karlsson pitää »foneettisesti heikosti merkittyinä»; pääpaino ja sananalkuisen vokaalin glottalisaatio eivät hänen mukaansa sijoitu muiden kuin yhdyssanan ensi osan kohdalle. Entä vahva sivupaino tapauksissa *'lauta,silta*, *'sairas,tuvan*, ennustamaton sivupaino tapauksissa *'sairas,tuvissa*, *'koulu,laiskuri* ja glottaalistuminen tapauksissa *kaivos[?]aukko*, *veron[?]alainen*, *aamu[?]yö[?]* Kaikki ovat tunnettuja ääntämyksiä, glottaalistuminen lähes pakollista monilta alueilta kotoisin olevien yleiskielessä. Näissä tapauksissa ilmenee siis afoneemisia rajasignaaleja, ja sellainen on myös loppukonsonantin pidennys sananalkuisen konsonantin edellä, jonka Karlsson mainitseekin. Hänen esimerkkinsä *piann_on* on tosin harhauttava; ääntämys on sama kuin vaikka jonossa *pian nostettiin*, eikä kumpikaan geminaatta ole oppositiossa sanansisäiseen geminaattaan nähden. Sehän on täysi kuten näissä esimerkeissäänkin. Paremmiin olisi esimerkiksi sopinut länsisuomalaisille ominainen tavutukseltaan ja intensiteetinkulultaan erikoinen ääntämys *pianⁿ_ostettiin*, johon voinee liittyä myös glottaalistumisen oireita. Koko sananrajoja koskeva jakso on jäänyt sangen luonnosmaiseksi.

Tässä luvussa käsitellään lyhyesti myös lausepainotusta ja sävelkulkua. Kaikessa suppeudessaan se on paljon onnistuneempi kuin edellinen jakso. Jotakin kohtaa olisi voinut täydentää. Karlsson sanoo (s. 169): »Painotuksella ja sävelkululla osoitetaan puhekielisessä diskurssissa usein *puheenvuoron siirtymistä*. Puhunoksen loppuessa sävelkorkeus yleensä laskee.» Pekka Hirvosen mukaisesti hän toisaalta mainitsee (s. 169–170), että normaalipainotteisen väitelauseen intonaatio jyrkästi laskee viimeisen pääpainollisen tavun jälkeen ja päättyy usein

»narinaääneen, joka signaloi puheenvuoron päättymistä». Olisi voinut selvään sanoa, että (yksinäisen) toteamuslauseen ja puheenvuoron lopun laskuintonaatiot ovat molemmat erikoistapauksia; informatiivinen virke – monipolvinenkin eikä pelkkä yksinkertainen – päättyy myös puheenvuoron sisällä samalla lailla. Virkehän on eräistä epäselvyyksistä huolimatta tekstin perusluonteinen syntaktis-prosodinen yksikkö; ennallaan pysyvä, »pidätteinen» informaatio tauon edellä signaloi juuri sitä, että luvassa on jatkoa, tulipa sitä tai ei. Väliasteitakin tauonetsen laskuintonaation ja pidätteisen intonaation välillä tosin tuntuu olevan. Näiltä osin asiat ovat tarkemman tutkimuksen tarpeessa.

Muoto-oppia

5. Muotorakennetta koskeva osa käsittää teoksesta toiset puolet, lähes 200 sivua. Ensimmäinen luku on eräänlainen johdatus, nimeltään »Morfologiset perusominaisuudet» (s. 180–192). Lähtökohta on vahvasti psykologioiva:

Puhetta tuottaessaan kielentaitaja muodostaa sananmuotoja soveltamalla m-operaatioita [= morfologisia operaatioita] perusmuotoihin, ja toisen puhetta tulkitessaan hän samaten turvautuu m-operaatioihin selvittääkseen, mitä leksikon perusmuotoja tekstin kuullut tai luetut sananmuodot edustavat. (S. 180.)

Seuraa lisäys:

Kielenkäyttötaito ei ole sitä, että *kaikki* sananmuodot olisivat valmiina leksikossa sellaisinaan käytettäväksi, kun niitä tarvitaan. (Mp.)

Osa sananmuodoista siis ilmeisesti on valmiina. Mutta mikä osa? Mitä morfologisella operaatiolla oikein tuotetaan, ja mitä siihen kuuluu?

Sillä tuotetaan Karlssonin mukaan melkein koko taivutus (*tul + i + mme*), huomattava osa sananjohdosta (*kattila + mainen*) ja samoin yhdyssanoista (*esi + mies*), ts. joukko produktiiveja morfolo-

gisia ilmiöitä, jotka samalla »ovat osoituksia m-operaatioiden reaalisuudesta» (s. 181). Ja siihen kuuluu mutkikkaimmassa tapauksessa neljäkin vaihetta: »vartalonmuodostus» (esim. syötöksen ollessa *kuule* + T-INF. näin: $e \rightarrow \emptyset / 1 \_$ T-INF.), »morfoleksikaalinen sijoitus» (T-INF. $\rightarrow tA/C \_$), »morfonologinen vaihtelu» $t_{inf.} \rightarrow l / 1 + \_$) ja »fonologinen sovitus» (A = a jos edellä u, o, a). Tuttua asiaa siis, formaalistettuna vähän siihen tapaan kuin syötös olisi tarkoitettu tietokoneelle eikä ihmiselle. Jos edes sääntöjen sovellusjärjestys osoittautuisi kiinteäksi, olisi saavutettu jonkinlainen tutkimustulos. Mutta Karlsson joutuu itse toteamaan, että muunkinlainen järjestys, jopa jolloinkin sääntöjen syöttö kimpuna, on mahdollista tai tarpeellista, ja myöntääpä hän aivan oikein senkin, että sananmuotoja muodostettaessa on otettava huomioon myös paradigman käsite. Miten ja milloin? Palaan asiaan.

Seuraavan luvun (s. 193–222) aiheena ovat »vapaat morfeemit». Odotuksenmukaisesti sellaisiksi osoittautuvat (perusvartalomuotoiset?) substantiivit, adjektiivit, pronominit ja lukusanat, niiden yks. nominatiivi kun ei vaadi muuta morfeemia jatkokseen. Ja yhtä odotuksenmukaista on, että verbit eivät ole »yhtä selvästi vapaita morfeemeja kuin nimit», niiden vartalo kun ei koskaan esiinny yksinään. Verbeilläkin Karlsson kyllä katsoo olevan yksi vapaa allomorfi, vaikkei se ole verbin perusmuoto. Se vapaa allomorfi olisi imper. y. 2. p:n muoto ja saman näköinen »kieltovartalo»: *sano, tule, anna, lue* jne. Vapaus on kyllä tässäkin vähintään epäiltävää. Onhan luonnollisin analyysi se, että noilla verbinmuodoilla on pääte $-x$ (loppukahdennus-morfofoneemi), joka terminaalissa asemassa (ja vokaalin edellä) edustuu nollana.

Sitä kummempaa on, että saman »Vapaat morfeemit» -luvun seuraava alaluku »Perusmuodot ja taivutustyyppit» käsittelee suurelta osalta muita kuin vapaita morfeemeja tai morfeemin vapaita allomorfeja. Karlsson näet ottaa siinä laajalti

puheeksi paitsi nominien myös kaikkien verbien »perusmuodot» (verbeissä = vahvan vokaalivartalon). Edeltä kävi ilmi, että itse »perusmuodon» käsite on jo alkupuolella kirjaa määritelty, ja kuvaamalla tavalla sitä on koetettu soveltaa äänneopin esityksessä. Mutta vasta nyt Karlsson tunkeutuu siihen lähempää. Pulmallinen tämä käsite onkin. Jos taivutus ja johto käsitetään prosessiksi, tarvitaan tietysti sellainen lähtövartalo, joka voi määrätavalla muuttua, kun sen jatkoksi liitetään päätteet. Nominien perusmuoto on Karlssonille siis = yks. nominatiivi. Tätä näkemystään hän perustelee nyt seuraavasti.

1) Lapsen kielenoppiminen: lapsella sellaisia muotoja kuin *käsit* (pro *kädet*), *konea* (pro *konetta*), *solkis* (pro *solkesi*), jotka pohjautuvat yks. nominatiiviin eivätkä obliikvivartaloon.

2) Afaatikkojen virheet: *alkuaikoista*, *Pitäjämakelle*, *lamppussa* jne. (vahva aste).

3) Uudis- ja lainasanojen produktiivisuus: tuotteet: produktiiveja mm. tyyppit *lasi* : *lasiin*, *nalle* : *nallen* ja *varis* : *variksen*, eivät tyyppit *käsi* : *käteen* (pro *käden?*), *vene* : *veneeseen*, *allas* : *altaan*).

4) Astevaihtelutyyppien produktiivisuus: tuotteet: uusissa sanoissa *Irka* : *Irkan* (erisnimi), *lopa* : *lopat* 'kierresokka' (vahva aste yks. nom:n mukaisesti), *viive* : *viiveen* (heikko aste samoin yks. nom:n mukaan).

5) Yleisyysuhteet: yks. nominatiivi on yleisin sijamuoto.

Ovatko perusteet päteviä? Katselen niitä järjestyksessä.

1) Lapsen kielenoppimisessa tavataan kyllä paljon Karlssonin mainitsemia virhemuotoja, mutta eivät ne ainoita ole. Usein lapsi yleistää päinvastoin obliikvivartalon nominatiiviin. Karlssonkin mainitsee tästä jonkin harjaesimerkin, mutta paljon lisää olisi esitettävissä: *Jussi* ja *Sinikka Niemellä* (Vir. 1985 s. 185) mm. *eteise*, *linte* 'rinne', *avaime* 'avain', *lampa* 'lammas', *perhos* 'perhonen', *ääre* 'ääri', *vihanneks* 'vihannes', *Kaisu Juuselalla*

(henkilökoht. tiedonanto) mm. *ove* (useasti), *uure* 'uusi', *puole* 'puoli', *miehe* 'mies', *laitume*, *kokoukse*, *mahdottoma*, Kaisa Häkkisellä (F. Karlsson, Sananjalka 19 s. 44) *käte*, omassa tiedossani eräältä sukulaiselta n. 2.4:n iässä *järve näkyy*. Poikani puheesta olen merkinnyt yks. nom:n *Hyvingäs*, Kaisu Juusela taas tyttärensä puheesta yks. nom:n *Vannas*. Niissä ei obliikvivartaloa ole omaksuttu siltään, vaan lapset ovat analogioineet yks. nom:n obliikvivartalosta *Hyvinkää(lla)*, *Vantaa(lla)* sellaisten tapausten kuin *kuningas* : *kuninkaalla*, *kinnas* : *kintaalla* mallin mukaan. Analogiointiinhan lapsen kaikki taivutus tietysti perustuu; lapsi sieppaa puheessa kuulemansa vartalon, olipa se yks. nom. tai obliikvivartalo, ja tuntemiensa mallisuhteiden perusteella täydentää paradigman, useimmiten niin että vartalo pysyy konstanttina. Tä s s ä olisi tekiän alkuluvussa mainitsema analogian käsite tullut hyötykäyttöön. Tärkeää on kuitenkin huomata, että löydettiin lapsen morfologiasta mitä hyvänsä, ei sitä voida käyttää argumenttina silloin kun aikuisten kielioppia esitetään. Lapsihan on kieltään vasta opettelemassa; hän hallitsee sen puutteellisesti niin kuin kieltä opetteleva ulkomaalainen ja jopa turvautuu samantapaisiin menettelyihin kuin tämä täydempään kielitaitoon pyrkiessään. Karlssonin esimerkkejä enempää kuin niiden vastaesimerkkejä ei juuri esiintyne aikuisten kielessä edes puhelipsahduksina.

2) Afaatikkojen kieli ei ainakaan toistaiseksi näy osoittavan muuta kuin sen, että klusiilien heikko aste voi syrjäytyä vahvan hyväksi, jos paradigmassa on molempia. Yks. nominatiivin ensisijaisuudesta ei ole saatu todistetta; sitä vastaan kyllä puhuu esimerkki *Pitäjämäkel* (yleistetty vahva vokaalivartalo, ei nominatiivia). Ja tietenkään ei afaatikkojenkaan kieli ole normaalia yleiskieltä. Se ei käy sen kieliopin kuvauksen pohjaksi, niin kiintoisaa kuin se puhtaasti psykolingvistikalta onkin.

3) Kielioppiin on jossain muodossa

epäilemättä sisällyttävä tieto siitä, että uudet sanat pyrkivät taipumaan tietyn tyyppin mukaan, jota läheskään kaikki entiset sanat eivät noudata. Eri asia kuitenkin on, pitääkö tämän automaattisesti johtaa siihen, että niistä juuri yks. nominatiivi on perusmuoto. Kun kieleen on tullut esim. sanat *pub* [pab] ja *bit* [bit], nämä muodot ensi hetkellä ovat ilmeisesti olleet tajunnassa primaareja; voi siis sanoa, että vieraan kielen sana on siltä kannalta toiminut »nominatiivin» tapaisena, jonka pohjalta *i*:llinen obliikvivartalo on muodostettu samoin kuin konsonanttiloppuisissa vierassanoissa yleensäkin. Mutta kun tilalle sitten kohta on ilmaantunut nominatiivit *pubi* ja *bitti*, ne onkin saatu nimenomaan yleistämällä tuo *i*:llinen obliikvivartalo nominatiiviin, siis *pubi* : *pubin*, *bitti* : *bitin* kuten *klubi* : *klubin* (varhempi vierassana), *kitti* : *kitin*. Taivutuksen vaikutussuunnat uusissakaan sanoissa eivät siis ole yksioikoisia.

4) Sellaiset taivutussuhteet kuin *Irka* : *Irkan* (uusi erisnimi), *lopa* : *lopat* todistavat sen puolesta, että yksinäisklusiili uusissa sanoissa pyrkii säilymään vahva-asteisena. Yksikön nominatiivin »perusmuotoisuudesta» ne eivät ymmärrettävästi todista mitään; esimerkit ovat samanarvoisia kuin edellä kohdassa 2 mainitut. Palaan astevaihtelun nykytilan kuvaukseen jäljempänä.

5) Frekvenssisuhteista ehkä riittää toteamus, että emmehan me Karlssonin termistöstä huolimatta ole etsimässä perusmuotoa vaan perusvartaloa. Vahvalla vokaalivartalolla on useimmissa nimityytypeissä niin paljon käyttöä (yks. illatiivi, enimmäisissä tyyypeissä myös yks. partitiivi, astevaihteluttomissa sanoissa suurin osa taivutusta), ettei ole ennalta tuomittava sen ehdokkuutta »perusmuodoksi»; asian saavat ratkaista muut näkökohdat. Ja semmoisia näkökohtia onkin. Kannattaa ennakkoluulottomasti käyttää erästä keskeistä arviointiperustetta: kuinka runsaasti keskeistä tietoa sanojen taivutuksesta joudutaan säilömään kieliopin ulkopuoliseen varastoon eli

»leksikkoon» Karlssonin mallissa ja paljonko vaikkapa sellaisessa mallissa, jossa lähtökohtana on nominin vahva vokaalivartalo.

Kaikkien kielioppien perusuonteisena arvon mittana on vanhastaan totuttu pitämään sitä, paljonko olennaisia asioita niissä pystytään ilmaisemaan yleisinä säännönmukaisuuksina, paljonko jää poikkeuksiksi ja tavallaan siis kieliopin ulkopuolelle. Kieliopin ulkopuolelle jäämisestä näet on kysymys, kun Karlsson varustaa suuret määrät sanoja sellaisilla fiktiivillä »sääntöpiirteillä», jotka salaperäisellä tavalla laukeavat sanojen siirtymässä taivutukseen. »Sääntöpiirteet» ovat Karlssonille kyllä osittain grammatittaisia, esim. superlatiivin *in*, joka johtaa taivutukseen *-in* : *-ime-*. Tällainen on parafrasia vanhastaan tutulle tosiolle; olkoon siis menneeksi. Mutta kun hän erottaa *allas*-sanan taivutuksen *varis*-sanan taivutuksesta varustamalla edellisen apostrofilla ja *käsi*-sanan taivutuksen *lasi*-sanan taivutuksesta varustamalla edellisen kaksinkertaisella apostrofilla, hän tulee välillisesti myöntäneeksi koko kuvausjärjestelmänsä keinottomuuden. Karlssonilla on kaikkiaan (s. 316, 318) 15 taivutustyyppiä, ja niistä neljässä keskeisessä (*kieli* kontra *viili*, *käsi* kontra *lasi*, *allas* kontra *kannas*, *este*^x kontra *nalle*) hän joutuu turvautumaan tuollaiseen ad hoc -indeksiin. Hänen koko vartalonmuodostustyyppistönsä on siten seuraavanlainen:

- (1) $i' \rightarrow / \_ "W"$
- (2) $si'' \rightarrow te/ \_ "W"$
- (3) $nen \rightarrow se/ \_ "W"$
- (4) $s_{omin.} \rightarrow te/ \_ "W"$
- (5) $s_{ord.} \rightarrow nte/ \_ "W"$
- (6) $i_{komp.} \rightarrow A/ \_ "W"$
- (7) $e^x \rightarrow ee/ \_ "Z"$
- (8) $s \rightarrow kse/ \_ "Z"$
- (9) $V_{\alpha} s' \rightarrow V_{\alpha} V_{\alpha} / \_ "Z"$
- (10) $in_{sup.} \rightarrow impA/ \_ "Z"$
- (11) $in_{-sup.} \rightarrow ime/ \_ "Z"$
- (12) $tOn \rightarrow ttOmA/ \_ "Z"$

$$(13) \quad \emptyset \rightarrow e / \left\{ \begin{array}{c} l \\ r \\ Cen \end{array} \right\} \_ "Z"$$

Huom. C # n.

$$(14) \quad nUt \rightarrow nee/ \_ "Z"$$

$$(15) \quad t_{-perf. partis.} \rightarrow e/ \_ "Z"$$

(”W” = luku, sija tai poss.suff., ”Z” = luku, sija [ei yks. partit.], poss.suff.)

6. Katsotaan nyt kokeeksi, miltä tyyppistö näyttäisi, jos Karlssonin viittä perustelua uhmaten lähdetäisiinkin vahvasta vokaalivartalosta eikä yks. nominatiivista. Silloin jouduttaisiin vuorostaan johtamaan nominatiivi seuraavasti:

$$(1) \quad e \rightarrow i \text{ 2-tavuissa paitsi } t:n \text{ ja } Vise\text{-jonon jäljessä}$$

Huom. *e* säilyy sellaisissa erisnimissä, slangisanoissa ja tuoreissa lainoissa kuin *Kalle-*, *ope-*, *joule-*.

$$(2) \quad e \rightarrow \emptyset \left\{ \begin{array}{c} l \\ r \\ n \end{array} \right\} \_ \text{ 3- ja useampitavuissa}$$

$$(3) \quad me \rightarrow n \text{ 3- ja useampitavuissa}$$

$$(4) \quad te \rightarrow si \text{ 2-tavuissa}$$

$$(5) \quad Ute \rightarrow Us \text{ 3- ja useampitavuissa}$$

$$(6) \quad nte \rightarrow s \text{ 3- ja useampitavuissa}$$

$$(7) \quad kse \rightarrow s \text{ 3- ja useampitavuissa}$$

$$(8) \quad Ue \rightarrow Ut$$

$$(9) \quad V_{\alpha} se \rightarrow V_{\alpha} nen \text{ 2-tavuisissa } Vise\text{-loppuisissa sekä 3- ja useampitavuissa}$$

$$(10) \quad mpA \rightarrow mpi \text{ komparatiivissa}$$

$$(11) \quad mpA \rightarrow n \text{ superlatiivissa}$$

$$(12) \quad ttOmA \rightarrow tOn$$

$$(13) \quad AA \rightarrow As$$

$$(14) \quad ii \rightarrow is$$

$$(15) \quad ee \rightarrow e^x \text{ paitsi akt. 2. partis.}$$

$$(16) \quad ee \rightarrow Ut \text{ akt. 2. partis.}$$

»Sääntöjä» tarvitaan siis jokseenkin sama määrä kuin Karlssonilla, mutta yhdessäkään tapauksessa ei laukaisimeksi ole tarpeen niin aineeton asianhaara kuin heittomerkki tai heittomerkipari. Leksikon yksinäisiä »poikkeuksia» jää 1. kohdassa mainittujen erikoistapausten lisäksi jokin määrä (esim. *kevät*, *vapaa*, *ori*, *kirves*, *lämmin*; vrt. Karlssonilla mm. *kevät*, *ori*, *lämmin*, *laidun*, *morsian*). En suinkaan väitä, että tällainen prosessi-

säännöstö on periaatteessa etevin tapa kuvata suomen nominien taivutusoppia. Mutta jos tälle tielle lähdetään, siinä kai on sentään pyrittävä tulemaan toimeen ilman ad hoc -ehtoja niin pitkälti kuin suinkin. Ad hoc -indeksihän, toisin kuin esim. taivutusmuotoluokkaa koskevat indeksit, on vain tutkijan luoma merkintä tietylle vartalonvaihtelulle, ja siksi sen »laukaisema» »sääntö» sisältää triviaalin tautologian (»jos sana on sitä tyyppiä, että sen *si*-loppuista yks. nominatiivia vastaa *te*-loppuinen vokaalivartalo, niin morfologisessa operaatiossa sen yks. nominatiivista muodostetaan vokaalivartalo muuttamalla *si te:ksi*»).

Otan vielä puheeksi *Irka : Irkan, lopa : lopat* -tyyppiset astevaihteluttomat taivutussuhteet. Ne ovat kieltämättä kiintoisia: ne ja monet muut samantapaiset osoittavat, ettei yksinäiskonsonanttien astevaihtelu ole kielessä enää suurestikaan produktiivi. Produktiivisuuden ehtymistä voisi seurata varsin pitkältä ajalta ja myös sentyyppisistä tapauksista, joita Karlsson ei mainitse. Tärkeää on kuitenkin huomata, että monisatalukuisessa joukossa vanhoja astevaihtelusanoja ei yksinäiskonsonanttien astevaihtelu osoita juuri mitään kumoutumisen merkkejä. Astevaihtelu kuuluu kieleen elävänä, ja kysymys on siitä, missä astevaihtelun mahdollisen häviämisen vaiheessa maininta sanan astevaihtelusta oikein on syytä lykätä »leksikkoon», jos mieli antaa kieliopin sääntöjen kuvastaa ensi sijassa faktisen kielenkäytön normia eikä pientaajuisten tai tyyppiltään erikoisten (erisnimet!) sanojen mukaista käytäntöä. Asiaa valaisee hyvin geminaattaklusiilien astevaihtelu. Karlssonkin joutuu toteamaan, että se on elävä, määräsanoihin rajoittumaton ilmiö, mutta silti on vähäistä oireilua sen tasoittumiseen juuri erisnimissä (*Stokkalle, Jokken* yms., ks. s. 329). Onko nyt ylimalkaan olemassa kriteeriä, jonka avulla taivutus- ja johto-opin ilmiöt voidaan jakaa kahtia produktiiveihin ja ei-produktiiveihin? Karlssonkin myöntää jyrkän jaon mahdottomuuden erityisesti johto-opin puolella, ja

myöntöön on täysi syy. Tällainen dikotomia tuntuu kuvastavan todellisuuden hienosyistä rakennetta perin karkeasti, niin kuin tietokonemaisen binaristiset jaot kielen rakennetta kuvattaessa yleensäkin. Sen varaan ei voi paljoa rakentaa. Jotain voi sen sijaan rakentaa sen varaan, että 1) astevaihtelusanojen kokonaisfrekvenssi puheessa on verrattoman paljon suurempi kuin samarakenteisten uusien astevaihteluttomien sanojen, 2) ne ovat keskimäärin paljon keskeisempää sanastoa kuin nämä ja 3) että astevaihtelu toteutuu niissä hyvin säännöllisellä ja johdonmukaisella tavalla; kyseessä eivät ole siis mitkään irralliset satunnaisuudet. Siltä kannalta kuuluu heikon asteen tuotto morfologiaan yhä kiinteästi ja erillisen leksikkomerkinän ansaitsevat pikemmin sellaiset erikoistapaukset kuin erisnimet ja uudet sanat (Karlssoninkin termistön mukaan kai »tuntomerkitömät» sanat), jotka paljolti ovat slangisanoja. Miten taivutus todella toimii aivoissamme, siitä ei kukaan tiedä mitään varmaa eikä kielioppia toistaiseksi kannata yrittää rakentaa sitä koskevien oletusten varaan. Mutta sen verran rohkenen veikata, että Karlssonin malli kaikesta luulotellusta mentalistisuudesta huolimatta on huomattavan karkea likiarvo aivojemme toiminnalle, jos näitä kahta asiaa yleensä kannattaa ruveta vertailemaan.

Pari seikkaa tuntuu erityisen tärkeiltä.

Yksi on se, ettei Karlssonin produktiivisselityskään automaattisesti johda yks. nominatiivin hyväksymiseen perusmuodoksi. Siinä on tavallisesti vahva aste, mutta niinhän on myös vahvassa vokaalivartalossa, ja siltäkin kannalta voidaan tuon vartalon muotoa taivutuksen ja johdon pohjaksi vankasti perustella. Perustelua vahvistaa edelleen se, että tällä tavoin saadaan aikaan merkittävä yleistys, joka Karlssonin kuvauksessa valuu hukkaan. Yleistys on se, että nominien ja verbien morfologiassa voidaan nyt molemmissa pitää pohjana vokaalivartaloa. Ei siis tarvitse olettaa nominien perusmuodoksi osittain (nominatiivin kaltaista) konso-

nanttivartaloa, kuten Karlssonin kuvauksessa: vrt. *askel*, *siemen* yms.

Tähän liittyy toinen seikka. Kun Karlsson valitsee »perusmuodoikseen» sellaisiakin nominatiiveja kuin *lude* ja *allas*, hän näiden astevaihtelusuhteet selittääkseen joutuu konstruoimaan erityisen vain nomineissa tavattavan astevaihtelulajin, »käänteisen astevaihtelun», jossa heikkoasteinen nominatiivi on lähtökohtana ja vahva-asteinen vokaalivartalo siis muka sekundaari. Perusteluksi hän lausuu (s. 200), että »heikko aste pyrkii yleistymään juuri niissä taivutustyypeissä, missä se kuuluu perusmuotoon [,] eli tyypeissä *lude* ja *allas*». Näin vahva väite kaipaasi vahvan ja runsaan todistusaineiston. Karlssonin ainoa todiste on kuitenkin se, että erästä uudissanaa pyritään taivuttamaan *viive* : *viiveen* eikä *viive* : *viipeen*. Mitä se todistaa?

Ei mitään. Tässä on kyseessä asteyleistys, jonkalainen voi tapahtua aivan yhtä hyvin päinvastaiseen suuntaan, heikosta obliikvivartalosta nominatiiviin päin.

Kun näet sekä *p* että *v* voivat periaatteessa olla vokaalienvälisinä (primaareina) vartalokonsonanteina, niin *p* : *v* -vaihtelun sisältävissä sanoissa voi *v* yleistyä *p*:n sijaan, kuuluipa se »perusmuotoon» tai ei. Klassisia esimerkkejä ovat *huvi* pro *hupi* (*v* yleistetty yks. nominatiiviin monikon heikosta obliikvivartalosta) ja verbintaivutuksen alalta *evää* pro *epää* (tässä siis konsonanttivartalon heikko aste yleistetty kaikkiin vokaalivartaloisiin muotoihin, mm. preesensin yks. 3. persoonaan, jonka vartaloa Karlsson pitää verbintaivutuksen perusmuotona). Samanlaisia heikon asteen yleistyksiä tavataan yleensäkin semmoisissa sanoissa, joissa ne eivät johda fonotaksiltaan outhoon vokaalivartaloon (tai yks. nominatiiviin tai preesensin yks. 3. persoonaan, miten halutaankin). Muutamia enimmäkseen yleisesti tunnettuja lisäesimerkkejä: *lammi* pro *lampi*, murt. *rinni* pro *rimpi*, murt. *somma* pro *sompa*, *vinni* pro *vinti*, *PELLI* pro *pelti*, *runnoo* pro *runtoo* (varhemmasta taivutussuhteesta *runtoo* : *run-*

non, jonka mukainen on johdos *runtelee*), murt. *viija* pro *viita* (taivutussuhteesta *viita* : *viijassa*), murt. *luva* 'tuokkosen sidevarpa') pro *luta* (suhteesta *luta* : *luvan*), murt. *jäyrää* 'kaluaa' pro *jäytää* (taivutussuhteesta *jäytää* : *ei jäyrä*), hämäläismurt. niinensäittelytermi *viloo* pro *vitoo* (suhteesta *vitoo* : *vilon*). Yleistysten lisäksi on jopa sellaisia tapauksia kuin *vannas* : *vantaan* (alk. *vannaan*), *olas* : *olkaan* (alk. *olaan*), joissa siis obliikvisijoihin on paradigman yhtenäisyyden kustannuksellakin kehittynyt juuri nominatiivista poikkeava sekundaari vahva aste. Sentapaisia yleistyksiä kuin **rada* (suhteesta *rata* : *radan*) tai **hao* (suhteesta *hako* : *haon*) tai **lude* : **ludeen* tai **kangas* : **kangaan* ei sen sijaan tavata. Fonotaksinsa perusteella ne voivat hahmottua vain heikoiksi asteiksi, eivätkä ne siksi sovi kahdessa edellisessä tapauksessa yks. nominatiiviin, kahdessa jälkimmäisessä obliikvisijojen vokaalivartaloksi. *Viiveen* sen sijaan sopii. Kyseessä on yksinkertainen mukautuma tyyppiin *haave* : *haaveen*, tukena nähtävästi kansanetymologinen kytkös astevaihteluttoltaan sanaan *viiva*.

Jälleen on ilmeistä sekin, että jos prosessiajattelun tielle lähdetään, »perusmuotojen» on oltava nimenomaan vahvaasteisia eikä heikkoasteisia. Vain vahvasta asteesta voidaan johtaa heikko ilman leksikaalista ad hoc -indeksiä. (Karlssonilla esim. *varvas*' kontra *karvas*', jotta edellinen erottuisi astevaihtelusanaksi ja lisäksi supistumanominiksi.) Vahvasta heikkoon asteeseen mentäessä tullaan toimeen ilman tuollaisia rumennuksia, joita tuskin kaunistaa se, että ne olennoidaan taivutuksessa laukaistaviksi »sääntöpiirteiksi».

Olisi muuten voinut pitää silmällä muidenkin taivutusseikkojen kuin vain astevaihtelun produktiivisuussuhteita. Miksi suomessa on taannoin (pitkällä näkemällä tarkastellen vastikään) voittanut sellainen analogiamuoto kuin *lahti* pro *laksi*? Eikö olisi Karlssonin teorian mukaan odottanut, että voittajaksi olisi selvinnyt *laksi* ja että sitä olisi ruvettu tai-

vuttamaan *laksi* : *laksin*? Näyte osoittaa yksinkertaisesti, että konsonantistoltaan vahvan vokaalivartalon (*lahte-*) kaltainen muoto on tunkeutunut yksikön nominatiivin tilalle. Kun nominatiivissa silti on *lahti* eikä **lahte*, ilmenee että paradigminkin vaikuttavat toisiinsa, vrt. *lehti* : *lehden*. On muuten muistettava sekin, ettei suomessa ole vanhastaan ollut *nalle* : *nallen* -tyyppisiä nomineita. Tämä tyyppi on kehittynyt äännekehityksen tietä (jälkitavujen *ei > e*) ja sitten ruvennut karttumaan muilla tavoin, vaikka takavuosi-na on tuttuja kielihistorian tietoja laiminlyöden esitetty myös toista.

Nominien »perusmuotojen» jälkeen Karlsson siirtyy verbien »perusmuotoihin». Edellä sanottuun ei ole paljon lisätävää. Sellainen outous hänen perusteluistaan löytyy, että infinitiivit eivät »perusmuodoiksi» sovi, koska »lapsi ei opi infinitiivejä ensimmäisten muotojensa joukossa, vaan (kahden sanan vaiheessaan) [tarkoittanee: kaksisanalauseiden vaiheessaan] lähinnä finiittisiä tai ainakin niitä funktioiltaan ja rakenteeltaan tavoittelevia verbinmuotoja» (s. 207). Lapsen kielen todistusarvo tosin on esittämistäni syistä tässäkin olematon. Puheena olevasta asiasta tiedetään silti sen verran, että suomalainen lapsi oppii ainakin 3. inf. illatiivin ja 1. inf. lyhemmän muodon kohta ensimmäisten verbinmuotojensa joukossa, omien havaintojeni mukaan silloin kun pisimmät lauseet ovat neli- tai viisisanaisia. Kaksisanalauseiden vaiheessa ei verbintaivutuksesta juuri kannata puhua. Ks. kirj., Lapsen kielenoppiminen (*Opuscula inst. linguae Fennicae*: Univ. Hels. 57, 1977) s. 24, Jorma Toivainen, *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years* (1980) s. 165.

Luku »Vapaat morfeemit» koskeva luku päättyy alalukuun »Sanaluokkien kanoninen rakenne ja tekstifrekvenssit». Se on tasaisen selostavaa työtä. Termi »kanoninen rakenne» on kuitenkin jäänyt selittämättä: tarkoittaako se tavallisinta, suurtaajuisinta rakennetta vai ehkä jotain

muuta?

Kaikkiaan »Vapaat morfeemit» -luku on lukijalle tukala kokemus. Se on teoksen ymmärtämisen kannalta keskeinen; siinä esitetyt näkemykset sananmuotojen johtoprosessista, »perusmuodosta» ja »käänteisestä astevaihtelusta» ovat teoksen tärkein uusi teoreettinen annettava tai – sanoisiko – johdannossa esitetyn »teorian» keskeinen tuote suomen rakenteen kuvauksessa. Kuten huomautin, luvun sisällyitys ei vastaa otsikkoa, ja lisäksi on sanottava, että luku on erittäin vaikeaselkoinen. Sananmuotojen johtoprosessia koskevan näkemyksensä Karlsson, se sanottakoon, myöntää itse karkeistetuksi. Nominien »perusmuoto» ja »käänteinen astevaihtelu» taas tukevat hänellä toisiaan, niin että jos toinen raukeaa, raukeaa myös toinen. Ymmärtääkseni ne raukeavat molemmat itsekseenkin.

7. Seuraava, pitkä luku (s. 223–311) ei otsikollaan sano juuri mitään, ja valitettavasti siihen on syvennyttävä huomattavan tarkkaan ennen kuin otsikko aukeaa. Luvun nimi kuuluu näin: »Morfosyntaktiset piirteet, sidonnaiset morfeemit ja morfoleksikaalinen sijoitus». Tullee mieleen, että tiedemiesten kannattaisi ottaa oppia hyvistä journalisteista: silloin heidän otsikkonsa saataisiin iskevempiä, havainnollisempia ja asian ytimeen menevämpiä.

Ensimmäinen alaluku »Morfosyntaktiset piirteet» alkaa raskassoutuisesti:

Morfosyntaktiset piirteet ovat syntaksissa ja semantiikassa tarpeellisia yleistyksiä, jotka morfoleksikaaliset sijoitussäännöt konkreettistavat fonologiseksi tai osittain morfofonologiseksi ainekseksi. — — Morfosyntaktiset piirteet ovat ainakin taivutuksessa morfosyntaktisten kategorioiden paradigmaattisessa vaihtosuhteessa olevia eksponentteja.

Vielä Rolf Nevanlinna osasi helpottaa niinkin vaikeaa asiaa kuin johdatusta suhteellisuusteoriaan, kun hän lähti konkreeteista yksityistapauksista ja vähitellen

yleisti yhä laajemmalle. Käsillä olevan kirjan tekijä taas on osannut tehdä niinkin helpon asian kuin tutut taivutuskategoriat (luku, sija, possessiivi, tempus, modus, persoona) ja niiden edustumat (yksikkö – monikko, nominatiivi – genetiivi, preesens – imperfekti yms.) vaikeiksi. Vaikeuden syy ei ole se, että hän (tarpeettomasti) muuttaa termistöä sanomalla taivutuskategorioita ja -muotoja morfosyntaktisiksi kategorioiksi ja piirteiksi. Vaikeus on siinä, että hän aloittaa noilla raskailla määritelmillä ja vasta sitten selvittää asian lukijaa opastavalla taulukolla. Didaktisempaa otetta olisi kaivannut.

Seuraava alaluku »Taivutuksen ja sananjohdon erot» on onneksi havainnollisempi. Karlsson analysoi tätä moneen kertaan käsiteltyä asiaa eri kriteerien nojalla ja päättyy, aivan oikein ja enimmäkseen jo ennen tehtyjen havaintojen mukaisesti, siihen että otsikossa mainittu ero on suhteellinen. Yhtenä, lopulta melko heikkona kriteerinä hänellä on produktiivius: taivutuspäätteet ovat »yleensä täysin produktiivisia», johtimet taas »voivat olla hyvinkin produktiivisia, mutta ovat silti useammin puoli- tai epäproduktiivisia». Kumma kyllä hän niputtaa nyt yhteen niinkin eriluonteisia tapauksia kuin komitatiivi, instruktiivi ja prolatiivi: ne ovat »yleensä taivutussuffiksina pidettyjä, puoliproduktiivisia sijoja». Prolatiivin niukka produktiivius on tietysti tunnettua, mutta aivan produktiivejahan komitatiivi ja instruktiivi ovat (*tällaisin eväin – tällaisin päättelyin – tällaisin kannattavuuksin : huonoine eväineen – huonoine päättelyineen – huonoine kannattavuuksineen* jne.) Tässä ovat sekaantuneet produktiivius ja tekstifrekvenssi; tekstissä instruktiivi ja varsinkin komitatiivi ovat tosiaan pientaajuisia sijoja. Sellaista keskeistä kriteeriä kuin attribuutin säilymisen mahdollisuutta (substantiiveissa, vrt. **tällaisitse nurkitse*) ja objektin säilymisen mahdollisuutta (verbeissä: *Sitä kuusta kuuleminen*, vrt. *neuvojen noudattaminen*) Karlsson ei huomatakseni käytä hyväksi, kun hän pohtii, minkä kriteerien mukaan

taivutussuffiksin on katsottu säilyttävän sanaluokan, johtimen taas muuntavan (pro muuttavan?) sen. *sti*-adverbeja käsiteltäessä olisi muuten odottanut viittausta R. Tuomikosken tärkeään kirjoitukseen »Adverbin ja adjektiivin erosta» (Vir. 1973).

Alaluku »Morfotaksi» on melko valaiseva. Mainitsisin yhden selvennystä kaipaavan kohdan. S. 232–233 Karlsson sanoo:

Partisiippien kahtalaisuuden vuoksi olisi kenties todettava, että niitä on toisaalta tunnuksenkaltaisia, jotka eivät siedä johtimia oikealla puolellaan (esim. *Kansa on valin+nut*; – – Presidentti kuuluu *valit+ta+van*), toisaalta johtimenkaltaisia, joita voivat seurata paitsi päätteet ja liitteet myös eräät kiistattomat johtimet, vrt. *tunne+tu+mm+uus*, *tunniste+tta+vuus*, *kiihty+vä+mm+yy*s.

Asian olisi voinut ilmaista toisinkin: partisiipit ovat toisaalta adjektiivistumattomia, toisaalta adjektiivistuneita, raja tosin hiukan epäselvä. S. 233 mainitaan, että »taivutuspartisiipit eivät siedä luvun tunnusta». Entä *ovat olleet?*

Karlssonin johto-opin keskeinen luku (s. 246–276) on nimeltään »Sääntöperäiset johtimet m-operaatioin». Tämä vähän omituinen nimi on yhteydessä siihen, että Karlssonin kieliopin mukaan johtokin tapahtuu »sääntöjen» mukaan; »sääntöperäisiä» ovat vain sellaiset johdokset, jotka »on muodostettu produktiivisella syntaktisella tai morfologisella sananjohdon m-operaatiolla». Hän huomauttaa itse, että leksikaalistuneiden (siis kieliopin ulkopuolelle jäävien) ja sääntöperäisten johdosten erottaminen toisistaan on »johtamisen kuvauksen hankalin ongelma», ja toteaa aivan oikein senkin (s. 247), että produktiiviuden ja epäproduktiiviuden välinen raja on liukuva. Silti hän uskaltautuu jaottamaan suomen johtimet niin, että omina ryhminään ovat toisaalta produktiivit substantiivinjohtimet, substantiivin- ja adjektiivinjohtimet, adjektiivinjohtimet ja verbinjohtimet, toisaalta vas-

taavat epäproduktiivit johtimet. Nominijohtimien kolmijako on melko pirstova ja vie mm. sellaiseen ratkaisuun, että johtimet *-nen* ja *-inen* ovat eri ryhmissä (on unohtunut, että aamun kirkas *aurinkoinenkin* voi paistaa ja kuusen pienet *kynttiläiset* valaista). Mutta vielä keino-tekoisempi on yleinen kahtiajako »sääntöperäisiin» ja »leksikaalistuneisiin» johtimiin. »Sääntöperäisistäkin» näet vain jokin on »täysin produktiivinen», jokin produktiivinen tiettyihin vartalotyyppihin liittyneinä, jokin taas on yllättävästi vain »lievästi produktiivinen». (Vrt., että ei-sääntöperäisten puolella taas *isA* »lie-nee jonkin verran produktiivinen», s. 266.) Kuvaus jää kovin karkeaksi. Kantavartalon semantiikan vaikutus »produktiiviteen» näyttää jopa tyystin unohtuneen. Jos Karlssonin esityksen perusteella yrittää saada kuvaa syntaktis-semanttisesti niin keskeisestä johdosryhmästä kuin vaikkapa suomen teonnimistä, lukija saa kiviä leivän asemesta. *minen*-johtimen Karlsson mainitsee täysin produktiiviseksi; lisäksi hän mainitsee seuraavat määrätyyppisten vartaloiden yhteydessä produktiivit johtimet: *nA*, *ntA*, *nti*, *ntO*, *U* ja *Us*. Niiden käyttöä koskevat luonnehdinnat ovat pinnallisia ja osaksi virheellisiäkin; niinpä *ntA* olisi produktiivi »erityisesti kaksitavuisilla *Ci-*, *CU-* ja *CA*-vartaloilla», vaikka se todellisuudessa suorastaan vieroo *a*-vartaloita (Karlssonin mainitsema *soitanta* on tyylivärinen ja eräät muut merkitykseltään erikoistuneita) ja suosii taas *o*-vartaloita (*kudonta*, *melonta*, *palvonta*, *ratkonta*, *sidonta*, *vieronta* jne.). *minen*-johdosten ja »lyhyiden» johdosten käyttösuhteista teonnimissä ei ole mitään mainintaa; olisi kiintoisaa tietää, mihin osaan kielioppia tällaisen ilmiön kuvaus sijoittuu vai sijoittuuko mihinkään. Jos lukija nyt kuitenkin jollain lailla pääsee »lyhyiden» johdosten jäljille ja haluaa tietää, miten muodostetaan funktioltaan ja tyyliarvoltaan *melonta*-johdosta lähinnä vastaavat johdokset verbeistä *soutaa* ja *hiihtää*, ei hän pääse alkua pitemmälle. *Soutuun* lukija ei roh-

kene kurottaa, koska *U*-johtimen yhteydessä vain lyhyesti ilmoitetaan, että samarakenteiset *imu*, *alku*, *itku* ja *puku* ovat »leksikaalistuneita». *Hiihto*-johdoksen mahdollisuuttakaan ei väläytetä. Koko *o*-johdin ei tule »sääntöperäisten» joukossa näet puheeksi, vaikka se liittyy herkästi juuri kaksitavuisiin *ta*-vartaloihin, uusiinkin (vrt. sellaisiin tuoreenpuoleisiin ja tuoreisiin tapauksiin kuin *koosto*, *liirto*, *maisto*, *riitto*, *sieto*, *välttö*, *ääntö*). »Epäproduktiivisuuden» mekaaninen käsittäminen kieliopin kannalta toisarvoiseksi on siis johtanut tässä kuten taivutusopissakin kielen keskeisen morfologisen aineiston vierontaan ja sitä paitsi (kuten *nta-* ja *o*-johdoksissa) erheelliseen rajaukseen.

Juuri vähän tutkitun johto-opin alalla Karlsson olisi kirjassaan voinut esittää jotakin, mikä olisi ollut samalla kertaa uutta ja pätevää. Tämä lukijan odotus jää täyttymättä. Mainittava on sentään se myönteinen seikka, että hän eri johdos-tyypeistä mainitsee niiden summittaiset määrät Suomen kielen käännteissanakirjan mukaan laskettuina. Käsikirjan luonteisessa esityksessä olisi toivonut selvemmin selvitettävän »korrelaatiojohdon» ja »mallisanajohdon» käsitteitä. Olisi ollut hyvä pysytellä kiinteästi Israel Ruongin (Lappische Verbalableitung, 1943, s. 13) esittämässä termistössä, jonka mukaan korrelaatio vallitsee vain sellaisten samakantaisten johdosten kesken, joilla ei ole havaittavaa yhteistä kantasanaa, esim. *kapea* : *kapoinen* : *kaventaa*. Karlssonin s. 269 »mallisanajohtona» esittämät tapaukset (*haukkaa*, *karkaa*, *lykkää*) ovat itse asiassa klassisia esimerkkejä korrelaatiojohdosta (vrt. *haukkoa*, murt. *kar-koa*, *lykkiä*), ja koko »mallisanajohdon» käsite jää hänellä hämäräksi.

Viimeistään ennen kuin johdon »m-operaatioista» siirrytään taivutuksen m-operaatioihin, lukija jää miettimään, missä kohtaa kirjassa yhdyssanojen muodostus piilee. Alkupuolella kirjaa (s. 27) on näet ilmoitettu, että sekin kuten johto tapahtuu »m-operaatioilla». Etsinnän tulokseksi jää, että suomen yhdyssanoja ja

niiden muodostusta ei kirjassa käsitellä lainkaan, paitsi joitakin ohimennen vilahdavia kohtia (yhdyssanan määritelmä s. 37, yhdyssanan painotus s. 151, yhdyssananraja sananrajaa heikompana ja morfeeminrajaa vahvempana »junktuuri-na» s. 167, jäännösmorfeemit yhdyssanojen osina s. 193–194). Tämä perustelematta jäänyt puutos suomen muotokenteen kuvauksessa ei tiedä ainakaan edistystä Genetzin ja Setälän koulukielioppeihin verrattuna.

8. Alaluku »Taivutuksen m-operaatiot» (s. 277–305) kuvaa osin kertauksenomaisesti, osin yksityiskohtiin vähän enemmän tunkeutuen sitä, miten suomen eri taivutusmuodot syntyvät, jos ne muodostetaan Karlssonin »vartalonmuodostussääntöjä», »morfoleksikaalisia sijoitusääntöjä», »morfofonologisia vaihtelusääntöjä» ja »fonologisia sovitussääntöjä» noudattaen. Runsaasta aparaatista huolimatta tämäkään luku tuskin jättää lukijan kouraan paljoa, ainakaan mitään olennaista uutta. Sellaisten tutkijaa todella kiinnostavien yksityiskohtien kuin mon. partitiivin, genetiivin ja illatiivin muodostuksen kuvaus on paikoin kuin rytöä kulkisi. Vaikeimmista kohdista Karlsson selviää vähän taikurimaiseen tapaan käsittämällä monikon *i:n* tai *j:n* + sijapäätteen jonkinlaiseksi jakamattomaksi portmanteaumorfiksi, mikä eristää sijojen muodostuksen tärkeässä kohdassa luontaisesta yhteydestään eli monikon muiden *i*-tunnuksisten sijojen muodostuksesta. Vaikka hän muualla kirjassaan tähdentääkin paradigmaattisten vaikutusyhteyksien merkitystä »sääntöjen» ohella, se ei pääse näkyviin näissä kohdin, jotka hänen säännönmuodostukselleen ovat koetinkiviä. Eri rinnakkaismuotojen todelliset paradigmansisäiset ja paradigmojen väliset vaikutussuunnat eivät näet ilmene hänen säännöistään, jotka ovat pikemmin staattisia tai taksonomisia kuin dynaamisia tai prosessinomaisia. Sääntöjen avulla ei liioin voida tarpeeksi täsmällisesti ratkaista rinnakkaismuotojen käyt-

tökelpoisuutta eri vartalotyypeissä, ja tuskin se olisi mahdollistakaan, ellei sääntökaavoissa luovuta kaavamaisuudesta lisäämällä niihin enemmän sanallista tietoa.

Uutuutena Karlssonilla on se, että eräät taivutusmuodot olisivat nykysuomessa restrukturoituneet, ts. vartalon ja päätteen raja olisi siirtynyt alkuperäisestä. Tarkastelen näitä hänen restrukturoitumistapauksiaan.

Partitiivit *ludet/ta*, *murhet/ta*, *venet/tä* jne. on Karlssonin mukaan (s. 280–281) jäsennettävä niin, että vartaloa on *lude*, *murhe*, *vene* jne. ja päätettä *tta*, *ttä*, jota ei tavata missään muissa sanoissa. Selitys ihmetyttää: ovathan tämäntyyppiset sanat nominatiiviltaan yhä potentiaalisesti konsonanttiloppuisia (*lude^x* jne.) aivan kuten esim. *lyhyt*-tyyppiset sanat ja taivutukseltaan näiden tasalla: *lude^x* : *luteen* : *ludetta* : *luteita* kuten esim. *lyhyt* : *lyhyen* : *lyhyttä* : *lyhyitä*. Uudelle selitykselleen Karlsson tarjoaa kolme perustelua. Ensimmäkin partitiivi on tyyppiä *venettä*, *ludetta* yhä niissä murteissa, joissa loppukahdennusta (K:n »alkukahdennus») ei enää ole. Mitä tämä todistaa yleiskielestä, siinä kun loppukahdennus vielä on? Toinen peruste on kahta kummempi: kun Karlssonin mukaan tavataan sellaisia »sekundaarisia alkukahdennustapauksia» kuin [kolmek:in, itsep:ä, kolmen:aista], niin niihin »alkukahdennussääntö on soveltunut lähellä olevien *e^x*-vartaloiden mallin mukaan». »Yks. partitiivi ei näissä idiolekteissa ole **kolmetta*, **itsettä*, mikä taas osoittaa muodon riippumattomuutta morfofonologisista alkukahdennustapauksista — — .» Varmaan se niistä onkin riippumaton, mutta siitä tekijän kai sentään tietämästä syystä, että sanojen *kolme* ja *itse* taivutus on suomen murteiden ja sukukielten osoituksen mukaan ollut vanhastaan heterokliittinen: yks. nom. **kolmet* mutta obliikvisijoissa **kolmen*, **kolmeda* jne., yks. nom. **iitsek* mutta obliikvisijoissa **iitsen*, **iitseδä* jne. Kolmas todiste geminaatallisen päätteen itenäisyydestä olisivat sitten semmoiset

Kirjallisuutta

muodot kuin *kaffetta*, *filettä*, *cum laudeta*, *psykyettä*. Eihän näissä ole kyseessä sen kummempi kuin lainasanojen mukautuminen kotoisten sanojen taivutuskaavaan: *kaffe^x* : *kaffeen* : *kaffeeseen*, *psykye^x* : illat. *psykykkeeseen* (tämänkin olen todennut jopa painetusta sanasta). Jos *file^x* : *fileen* : *filettä* kelpaa tekijälle todisteeksi, niin sitten hänelle luulisi kelpaavan semmoisenkin tapauksen kuin *rele^x* : *releen* : *relettä*. Kummassakin ovat siirtymän mahdollistaneet *ee*:lliset vokaalivartaloi- set muodot, vrt. *vale* : *valeen* : *valetta*.

Toinen restrukturoiduma Karlssonin mukaan koskisi supistumaverbien infinitiivi- ja passiivimuotoja, sellaisia kuin *hypätä*, *hypätään*; *vastata*, *vastataan* (s. 297). Vartaloa olisi näissä vain *hypä*, *vasta*, ja *t* kuuluisi kokonaan päätteeseen. Samoin olisi muissa supistumaverbeissä; infinitiivin lähtömuodot olisivat sen näköisiä kuin *hypää+tA*, *kokoa+tA*, *selviä+tA* (s. 298), ja näistä infinitiivin pintamuoto kehitettäisiin ad hoc -sääntöjen mukaan. Epäilemättä nuo infinitiivi- ja passiivimuodot tuottavatkin vaikeuksia yksinkertaiseen segmentointiin tottuneelle, aivan niin kuin tuottaa vaikeuksia kannan ja johtimen erottaminen muodossa *hajo- tan*. Suureksi vahingoksi kuvauksensa luontevuudelle Karlsson muutenkin on luopunut siitä selkeästä kannasta, että *vasta/ta*, *-taan* -tyyppisten muotojen *t* on heikkoasteinen ja vastaa siis vahvaa *tt*:tä, samoin kuin *ll* ja *nn* muodoissa *tulla* ja *mennä* vahvan asteen *lt*:tä ja *nt*:tä. (Vrt. että yksinäis-*t* toisen ja kolmannen tavun rajalla muutenkin aina on heikkoasteinen.) Tämä on ehkä yhteydessä siihen hänen liioitellun pinta fonologiseen käsitykseensä, että heikosta asteesta ei voi puhua, ellei saman morfeemin muissa muodoissa todella näy vahvaa astetta. Näkemys on riidoin sen teokseen kuin koristeeksi liimatun etiketin kanssa, että hänen »sääntönsä» on melko »ekvivalentti analogian kanssa» (s. 38). Mm. näissä tapauksissa se ei tosiaan ole sen kanssa ekvivalentti. Varsinaista perustelua uudelle hahmotukselleen tekijä ei esitä. Ta-

vanomaisen jäsennyksen tueksi ei toisaalta tarvita muuta kuin että luovutaan turhan segmentoivasta ajattelusta ja otetaan huomioon fusionaalisenkin hahmotuksen mahdollisuus. Sellaiseen Karlsson itse on toisessa yhteydessä viitannut s. 191.

Kolmannen restruktuuraatiotapauksen alaan kuuluisivat sitten *heräsi*-tyyppiset supistumaverbien imperfektimuodot, Karlssonin mukaan *herä+si* eikä *heräs+i* (s. 303). Jälleen outo selitys: jo *t*:llisen konsonanttivartalonsa kautta nämä tapaukset tulevat niin lähelle tuttuja *t ~ s* -tapauksia, että tuntuu tarpeettomalta konstruoida kahta uutuutta: imperfekteille uutta tunnusta ja supistumaverbeille uutta vokaalivartaloa. Karlsson esittää tulkinnaalleen kolme perustelua: 1) se on intuitiivisesti luontevampi, 2) sen »reaalisuus on kiistaton niissä (mm. Turun seudun) murteissa, missä *si* on levinnyt alkuperäisten rajojensa ulkopuolelle, esim. *nukku+s(i)*, *sano+s(i)*», 3) lasten kielestä on todettu sellaisia muotoja kuin *tappasi* 'tappoi', *sulas* 'suli' ym. Ensimmäinen perustelu ei ilman lisäselvitystä (kenen intuitio, miten todettavissa?) päde; toisen reaalisuus on nol'an arvoinen niissä kieli- muodoissa, joissa *si* ei ole levinnyt alkuperäiseltä alaltaan; kolmas perustelu on yhtä pätemätön kuin aikuisten nominien »perusmuodon» etsiminen lasten kielenkäytön avulla.

Sanomallani en tahto väittää, ettei Karlssonin kuvaustavoista voisi olla hyötyä esim. käytännön suomenopetuksessa vieraskielisille. Mm. loppukahdennus tuottaa näille lähes ylittämättömiä vaikeuksia; tuskin he koskaan varsinaisesti sisäistävät hahmotustapaa, jonka mukaan muotojen lopussa on potentiaalinen konsonantti. Mutta selväähän pitäisi olla, että suomen käytännön opetus erikielisille ja suomen tieteellinen kuvaus ovat kaksi eri asiaa, jotka eivät välttämättä vastaa toisiaan kohta kohdalta. — Alaluvun päättää lyhyt katsaus »Sidonnaisten morfeemien kanoninen rakenne ja tekstifrekvenssit».

Seuraava luku, »Morfofonologiset

säännöt» (s. 312–350), on sen laajennusta ja tarkennusta, mitä tekijä jo aiemmin on sanonut kyseisestä »sääntö»-tyypistään. Osin se voidaan käsittää kertaukseksi, osin lähinnä toistoksi; vartalonmuodostus-»sääntöjen» osuus on lyhyt, morfofonologisten vaihtelusääntöjen pitempi. Jälkimmäisten käsittelyn Karlsson aloittaa astevaihtelusta, ja sen hän käsittää morfofonologiseksi ilmiöksi, joka »aktuaalistuu m-operaatioiden saattoilmiönä». Niinpä »Normaalin AV:n laukaisee yleensä suffiksi, joka sulkee tavun, mutta poikkeuksia on niin paljon, että kontekstia on pakko pitää morfofonologistuneena – laukaisijapäätteet on osittain lueteltava» (s. 324). Lukija vain tulee kysyneeksi, miksi »laukaisevan» aineksen täytyy normaalisti olla juuri suffiksi, ei pelkkä umpitavuisuus. Ei kai siksi, että tällä lailla saadaan lisävahvistusta »normaalista» poikkeavalle astevaihtelun tyyppille, nim. edellä jo puheena olleelle »käänteiselle» astevaihtelulle: sellaiset yks. nom:t kuin *seiväs'* ovat näet suffiksittomia, ja siksi niissä ei voida puhua normaalin astevaihtelun heikosta asteesta. (S. 331–332.) Reki vetää hevosta tässä Karlssonin todistelussa. Tarpeetonta on perustaa kolmanneksi ryhmäksi vielä »monitavujen erikoisvaihtelua» (*harakoita, harakoiden* yms.). Se on tavallisen tyyppistä, vaikka erityisehtoista astevaihtelua, ja sen nostaminen omaksi »normaaliin» ja »käänteiseen» astevaihteluun rinnastuvaksi astevaihtelulajikseen vain kirjavoi ja lisää jo ennestään luonnotonta astevaihtelun taksonomiaa.

Sivuutan nyt Karlssonin »Suffiksaalisen i:n etiset vokaalinmuutossäännöt» ja »Assibilaation (TISI-säännön)». Nämä jaksot ovat kompilatorisia, vaikka Karlssonin omalla notaatiotekniikalla kuormitettuja. Seuraa sitten hänen katsauksensa »alkukahdennukseen». Asiaa hän on ennenkin käsitellyt, samaan henkeen; hänen uusin, melko korkealla abstraktiotasolla liikkuva määritelmänsä (s. 348) kuuluu näin: »Alkukahdennus on sääntö, joka pidentää tiettyjen morfeemien jälkeisen

sanan tai liitepartikkelin alkukonsonantin kesto.» Hän siis nähtävästi lähtee siitä, että kyseiset kahdennustapaukset tauonetisen asunsa vuoksi oikeastaan ovat vokaaliloppuisia; vain hänen sääntönsä perusteella seuraa vokaaliloppua ylimääräinen konsonantti tietyissä sandhiasemissa. Käsitys on samantapainen kuin suomea opettelevan, jopa suomea hyvin osaavan vieraskielisen. Mutta eihän missään ole säädetty, että terminaali asema on sandhikaavan kannalta myös tieteellisessä kuvauksessa ensisijaisempi kuin lauseensisäinen asema; päinvastoin juuri siinä asemassa ovat tavallisia erilaiset reduktioilmiöt, joista lauseensisäisessä suojaisemmassa asemassa on voitu välttyä (esim. lounaismurt. *siäme* + tauko, mutta *siämen duatti, siämen gulvetä, siämem bistetä vakko*). Kun Karlsson nyt puhuu vielä »alkukahdennuksesta», lukija saa sen käsityksen, että konsonantin pidennys tosiaan koskee seuraavaa alkukonsonanttia ja että lausefoneettisissa asemissa siis tavataan pitkällä alkukonsonantilla alkavia sanoja, ts. että jakso [tulennüt] olisi = joko *tulen nyt* (yks. 1. pers.) tai *tule nyt* (imper.). Tekijä tosin varoo kautta kirjansa visusti esittämästä »alkukahdennustapauksilleen» muuta kuin sellaisen foneettisen kirjoitusasun, jossa sananrajoja ei ole merkitty, esim. s. 349 [tän:ep:äin, nukun:yt] jne. Tähän tuntuisi liittyvän se edellä jo huomauttamani seikka, että hän sandhigeminaattoja käsitellessään jättää »alkukahdennustapaukset» johdonmukaisesti huomiotta. Silti hän s. 277 mainitsee allatiivin allomorfeina semmoisia kuin *llen, llet, llek*, ja tästä on kai pääteltävä, että hän perimmältään sittenkin myöntää »alkukahdennuksen» kuuluvan asianomaisen morfeemin loppuun, olevan siis loppukahdennusta. *Loppukahdennus*-terminkin hän mainitsee; sillä tarkoitetaan hänen mukaansa »yleensä vaihtelevien (loppu)konsonanttien kaavaa». Hän jatkaa: »Mikäli tämä tulkitaan morfofoneemiksi, loppukahdennus "x" sellaisessa tapauksessa kuin *lle^x* tarkoittaa sananloppuista morfofo-

neemia *x*, jonka fonologinen luonne määrytyy seuraavan (alku)konsonantin mukaan — — .» Niin, mikäpä estää tulkitsemasta? Ehkä tekijä voisi vihdoinkin tunnistaa, että hänen vuosikautinen »alkukahdennus»-odyssseiansa korkean abstraktiotason määritelmiseen ja segmentoinnin umpikujineen on ollut harharetki.

»Alkukahdennus»-jakson yksityiskohdissa on piittaamattomuutta tieteellisen tutkimuksen pelisäännöistä. S. 350 Karlsson ilmoittaa: »Alkukahdennuksesta pyritään eroon kaikilla tutkituilla murrealueilla, enemmän kuitenkin länsimurteissa kuin Keski- ja Itä-Suomessa.» Luulisi, että Karlsson kumppaneineen on liikkunut Suomessa laajalti ja käyttänyt näin herkin sandhi-ilmiön selvittämiseen vapaan puheen kuuntelua, ehkä nauhoitustakin. Hänen ilmoittamastaan lähteestä (F. Karlsson & Lehtonen 1977 a) ei kuitenkaan ilmene muuta, kuin että he ovat luetaneet nauhaan 73:lla Kuopion, Haapamäen ja Turun koululaisella joukon irrallisia laboratoriolauseita (esim. *Luultavasti Muurame selviää äänestyksessä, Raadekin omistaa farmin Amerikassa, Lähde nyt yömatkalle Poriin*). Tuloksista Karlsson on tehnyt sitten niinkin yksityiskohtaisen päätelmän kuin että »Muotoryhmittäin alkukahdennuksen asema [nykysuomessa] on erityisen heikko poss.suffiksissa *nsA^x* ja allatiivissa *lle^x*». Allatiivin osalta päätelmä näyttää perustuvan lähinnä siihen koetulokseen, että Turun koululaisista vain 36 % (vrt. Kuopio 76 %, Haapamäki 80 %) luki loppukahdennuksen lauseeseen *Lähde nyt yömatkalle Poriin* kuuluvassa allatiivissa. Omistusliitteen osalta ilmoitus perustuu — niin, mihin? Sitä Karlsson ei ilmoita.

Samaa asiaa olen tutkinut 1960-luvun alussa eri murrealueiden vanhakantaisesta puhekielestä sekä nauhoitteita että vapaata puhetta kuuntelemalla. Tutkimuksestani Proto-Finnic final consonants I:1 (1964) käy ilmi, millä murrealueilla loppukahdennusjärjestelmä poikkeaa yleis-suomalaisesta ja mitä destruktio-oireita ja erikoistapauksia siinä eri tahoilla on. (Al-

latiivia koskeva aineisto ei tutkimuksessani ole julkaistuna.) Todellisen palveluksen Karlsson tekisi nyt, jos hän kuuntelisi ja nauhoittaisi nykypuhetta esim. parinkymmenen Suomen kaupungin torilla ja samojen kaupunkien diskoissa ja esittäisi uudet yleistyksensä siltä pohjalta. Tutkimustulokset, jopa vähäpätöiset, vaativat tieteellistä työtä ja tieteellistä akribiaakin, ja niitä tulkittaessa on otettava huomioon myös monien ensi näkemältä satunnaisen seikkojen mahdollinen vaikutus (esim. Helsingin puhekielen ja Turun puhekielen asema kirjakielen, hyvin erikoistyyppisten murteistojen ja ruotsin vaikutusalueen risteyksessä, huom. 3. p. omistusliitteen edustus lounaismurteissa ja etelähämäläisissä murteissa). Siksi lukija jää kiinnostuneena odottamaan lisäselvitystä.

Kokoavaa tarkastelua

9. Karlssonin kirjan päättää Muotorakenne-osan lopetuksena oleva 18-sivuisen luku »Kokoavaa tarkastelua» (s. 356–373). Rohkenen otsikoida kirjaesittelyni loppuluvun samoin, vaikka en pysykään tuohon lukuun sisältyvissä, melko suppeissa asiaryhmissä.

Karlssonin loppuluvussa on neljä jaksoa: »Sananmuotojen lukumäärä», »Sananmuodot, perusmuodot ja säännöt», »Paradigmat ja pintavaikutusyhteydet» ja »Sananmuodon koheesio». Kiintoisin mutta samalla vaikeaselkoisin on paradigmoja ja pintavaikutusyhteyksiä koskeva luku. Tekijän lopullinen, yksityiskohtainen kanta näihin ilmiöihin jää selvittämättä. Hän kyllä tuo näyttämölle uuden käsitteen »makrosääntö» mutta ei selitä tarkoin sen sisältöä eikä suhdetta toisaalta paradigmoihin, toisaalta pintavaikutusilmiöihin. Jos esim. »käännteistä astevaihtelua» koskeva »makrosääntö» tosiaan tarkoittaa vain sitä, että eri konsonantteja ja konsonanttityhtymiä koskevat astevaihtelu-»säännöt» pätevät paitsi tyypeissä *lude^x*, *kierre^x*, *rike^x* myös tyypeissä *ydin*, *poljin*, *udar* jne., ei uudella

käsitteellä tunnu olevan paljon sanottavaa: se jää Karlssonin sääntökieliopin sisäsyntyiseksi tuotteeksi, vaille yleisempää kantavuutta.

Pintavaikutussyhteet jäävät Karlssonin teoksessa kaikkiaan vaille ansaitsemaansa huomiota, vaikka asia ohimennen vilahtaa johdantoluvussa (s. 16). Odotuksenmukainen on se edellä jo vilahnut seikka, ettei teoksessa operoida liioin analogian käsitteellä; se sivuutetaan vakuuttamalla, että Karlssonin luoma »sääntö» (= »morfologinen operaatio») »on melko ekvivalentti perinteellisen *analogian* kanssa, jonka kuvaus on usein jäänyt liian implisiittiseksi» (s. 38). Jos tekijä olisi syvemmin ymmärtänyt analogian käsitteen, tuskin hän olisi päätenyt pitämään esim. sanoja *edellinen*, *edellyttää*, *edes* ja *edustaa* »perusmuotoina» (= perusvartaloina, »juurimorfeemeina»), ne kun ovat osoituksia siitä, että suomen »/d/:stä löytyy koko joukko sanansisäisiä [ɔ: »perusmuodon sisäisiä»] yksinäisesimerkkejä — — , jotka eivät vaihtelee morfofonologisesti *t:n* kanssa». Tapaukset eivät tietysti kuulu ahtaasti käsitetyin produktiivien johdon piiriin. Silti ne on juuri analogian avulla helppo hahmottaa *t:l*isten kantojen yhteyteen; suhteisiin *ete-: edellinen*, *edellyttää*, *edes* ja *edustaa* vrt. *käte-: kädellinen*, *vete-: vedellyttää*, *ete-: edestakaisin*, *edusta*. Analogian nojalla jopa Karlssonin mainitsemat *odottaa* ja *sydän* (: *sydämmen*) ovat hahmotettavissa latenteiksi *t:n* astevaihtelutapauksiksi (vrt. *kato: kadottaa*; *ydin: ytime-* ja *vasen: vasemman*). Tajuamme vaistomaisesti, että nämä *d*-tapaukset ovat eri luokkaa kuin Karlssonin mainitsema kuvitteellinen **sado*, ja juuri analogia auttaa meitä sen tajuamaan. Karlssonin »säännöistä» ei silloin ole apua; ne jättävät meidät operationaalien sokkosleikin varaan.

Se kielen rakenteen esitys, jonka Karlssonin teos sisältää, on kaikkiaan tietyn operationaalien aparaatin varassa laadittu kuvaus. Kuvaukseen tuskin voi periaatteessa sisältyä selittäviä aineksia, ja kyseenalaista on, voidaanko varsinaisia seli-

tyksiä Karlssonin kuvaamasta synkronisesta tasosta muutenkaan löytää. Eri asia on, että esim. fonotaksin ilmiöitä voidaan suhteuttaa fonotaktisiin universaaleihin ja että lukuisia kielenilmiöitä voidaan pitkälti selittää myös diakronisesti. Karlsson käyttääkin siellä täällä jompaakumpaa kommentointitapaa, mutta epäjohdonmukaisesti ja vajaastikin. Kun suomesta puuttuu sananalkuinen **tl*-yhtymä, hänen selityksenään ovat pelkästään artikulatoriset syyt (s. 105). Olisi ollut syytä viitata siihen, että sama yhtymä puuttuu myös sellaisesta suomen sanojen lainalähteestä kuin ruotsista, josta taas on lainattu valtaosa *kl*, *kr*, *pl*, *pr*, *tr*-alkuisia sanoja. Sanansisäisen resonantti + *ss*-yhtymän sisältävät sanat hän taas nimenomaan mainitsee lainoiksi ja jatkaa seuraavasti:

Resonantti + *ss*-yhtymien vaivaton sopeutuminen järjestelmään on osoitus siitä, että niiden puuttuminen oli aukko, joka jätti perusobstruenttien /p t k s/ jakauman vinoksi niin kauan kuin *s* ei esiintynyt CCC-yhtymissä siinä missä /p t k/:kin. (S. 109.)

Tämä diakroninen selitys on tietysti otettava varteen, mutta miksi ei vastaavaa ole lainkaan esitetty vokaalienvälisestä *ss*-geminaatasta puhuttaessa? Lainojen mukanaan sekin on kotiutunut, nähtävästi suunnilleen samoihin aikoihin kuin resonantin + *ss:n* yhtymät. Samanlaista epäjohdonmukaisuutta »Fonotaksi»-luvussa on paljon: kuurnitaan sääskiä, nielään kameleja.

Sellaisessa vokaaliyhtymässä kuin *ae* johtuisi taas toisen vokaalin puolipituus »yleisestä [kurs. Karlssonin] fonologisesta kestoäännöstä, joka pidentää lyhyen ensi tavun jälkeistä yksinäisvokaalia, siis /ta.e/ → [taè] yhtä hyvin kuin /ta.lo/ → [talò]» (s. 94). Onko tuollainen vokaaliyhtymän alkukomponentin puolipituus ensinnäkin havaittu johdonmukaisesti kielialueen eri puolilta kotoisin olevien puhujien ääntämyksestä? Jos on, miksi se toteutuu niilläkin (esim. hämäläisillä ja eteläpohjalaisilla), joilla tuo yleinen kes-

Kirjallisuutta

tosääntö ei toteudu? Karlssonin päätelmä tuntuu taas ennenaikaiselta. Luetteloa voisi jatkaa pitkälti; tyydyn ottamaan puheeksi vain yhden kohdan:

Yleisgemaatiolla on funktionaalinen tausta. Toisaalta se on tapa pelastaa oppositio *kala/kalaa* pidentämällä jälkimmäisen sanan *l:n* kestoa, kun edellisen toisen tavun vokaali puolipituutetaan [kalà] uhkaa langeta yhteen partitiivin kanssa (Lehtonen 1970). Toisaalta yleisgemaatio liittyy jälkitavujen diftongien morfofonologisiin suhteisiin, jotka mm. diftongien redukoitumisen (F-10) takia järkkyvät (Paunonen 1973). (S. 153.)

Sen jälkeen, mitä Kalevi Wiikin mittaukset ovat osoittaneet, voidaan pyrkimystä *kala : kalaa* -tyyppisten oppositioiden selvittämiseen pitää yhtenä hyvin mahdollisena osasyynä yleisgemaation syntyyn. Karlssonin olisi kuitenkin odottanut huomaavan, että on murteita (Oriveden seudun murteet), joissa yleisgemaatio on vanhastaan vahva ja joissa mittaukset eivät osoitakaan odotuksenmukaista toisen tavun vokaalin pitenemistä. Millä lailla yleisgemaatio taas »liittyy» (vrt. Laila Lehikoinen, Vir. 1985 s. 120–122) jälkitavujen diftongien morfofonologisiin suhteisiin, jää lukijalle arvoitukseksi. Kun tekijä toisaalta lienee tiennyt jotain yleisgemaatiolle aikojen mittaan annetuista puhtaasti foneettisista selityksistä, jää uudeksi arvoitukseksi, miksi hän niistä puolestaan on kokonaan vaiti.

Epämääräisiä luonteeltaan ovat Karlssonin antamat »paradigmakoheesioon» tai säännön »funktionaaliseen pohjaan» nojaavat selitykset (s. 102, 339), joilla hän koettaa tehdä ymmärrettäväksi *e–a*, *i–a* -kombinaation harvinaisuutta suomen verbivartaloissa ja *oi*-diftongillista tyyppiä *meloissa* (pro **melissa* tai **melissä*). Lukija ei selitykset luettuaan ymmärrä, onko ne tarkoitettu synkronisiksi vai diakronisiksi. Käsiteltiin ne kummin päin hyvänsä, ne jäävät muutenkin arveluttaviksi. Karlssonin (ja aiemmin jo Groundstroemin) mukaan *e–a*, *i–a* -kombinaatiot

olisivat harvinaisia siksi, että vokaalisointu tekisi joistakin verbiparadigman muodoista etu-, toisista takavokaalisia (vrt. *virkkaa : virketään*). Tukea hänen tulkinnalleen antaisi vielä se, että »*e–a* ja *i–a* ovat melkein esiintymättömiä myös adjektiivissa, jotka komparatiivitaivutuksessa voisivat saada toisen suffiksisoinnun kuin muussa paradigmassa; vrt. *hilja(a) : hilje+mpää ~ hilje+mpaa – –*». Puheena olevat vokaalisointuseikat tuskin olisivat olleet raskauttavana esteenä tyyppin yleistymiselle, niin kuin jo Karlssonin mainitsemat suurtaajuisten sanojen todelliset taivutusmuodot osoittavat (huom. paitsi *virketään* myös *virketaan*). Asia kytkeytyy laajempaan yhteyteen, josta Karlsson väläyttää näkyviin vain yhden puolen, kun hän puhuu »balttilaisgermaanisten» lainojen vaikutuksesta *e–a* -yhdistelmän (ei *i–a* -yhdistelmän?) suosioon nomineissa. On näet silmään pistävän vaikeaa löytää esimerkkejä liioin *e–ä*, *i–ä* -kombinaatiosta suomen verbeissä; melkein kaikki tapaukset sisältävät *ta*, *tä* -aineksen joko johtimena tai johtimeen assosioituvana elementtinä. Ja jos ovat *e–a*, *i–a* -adjektiivit harvinaisia, niin ei voi puhua *e–ä*, *i–ä* -adjektiivienkaan runsaudesta. Kokonaisuutena tällaisten sanaluokittaisten ja ilmeisen vanhojen vierontatendenssien selitys täytynee tutkimuksen nykyvaiheessa jättää vielä auki. Auki on jätettävä myös *oi*-diftongin selitys tyyppissä *meloissa*. Vokaalisoinnultaan kahtalaisen taivutussuhteen (*mela : *melissä*) karttaminen ei tunnu riittävältä selitykseltä, kun kerran taivutetaan myös *sana : sanoissa*, jossa *i* pro *oi* ei johtaisi etuvokaaliseen taivutukseen.

Kaikkiaan Karlsson turvautuu diakroniseen selittämiseen (tai kommentointiin) vähän ja vain niin sanoakseni triviaaleimmissa vakiotapauksissa. Lukijaa olisi paljon valistanut laajempikin tämänlaatuinen aines; varsinkin fonotaksi ja morfofonologia olisivat sitä kautta auenneet usein luontevammin kuin Karlssonin »sääntöjen» kautta. Näyttää siltä kuin diakronia olisi jäänyt tekijälle vieraaksi

alaksi. Tuskin on muuten ymmärrettävissä se, että hän voi mainita *ee < *ie*, *oo < *uo*, *öö < *yö* -muutosten yhdessä kohtaa (s. 82) olevan peräti myöhäiskantasuomalaisia, toisessa kohtaa taas »nuorta perua» (s. 158).

Karlssonin teos on ilmeisen sitkeän aherruksen tulos. Rakenteeltaan se on ainakin ensi näkemältä selkeä; vasta jatkuvassa käytössä paljastuvat sen lukuisat toistot, unohdukset ja monien detaljien esittämisjärjestyksen heikkoudet. Entä itse sisällys? Puhtaasti teoreettiselta kannalta kirjan saalis jää ymmärtääkseni laihaksi, ajateltiinpa asiaa yleisen kielitieteen tai suomen kielen teorian näkökulmasta. Sen sijaan on täysin mahdollista, että teoksesta on hyötyä kieliainesta koskevan automaattisen tietojenkäsittelyn teoreetikoille. Tällaista tarkoituspää Karlsson ei kirjallaan kyllä mainitse olevan. Uutena taksonomisena esityksenä teos puoltanee paikkansa jonkin verran paremmin; esim. opetusmateriaalina voidaan melko turvallisesti käyttää lukua »Foneemit» ja alalukua »Morfotaksi». Useissa – useimmissa – teoksen jaksoissa on kuitenkin niin paljon puutteita, epätarkkuuksia ja virheitä, että vain alaan hyvin perehtynyt asiantuntija voi kriittisesti arvioimalla hyödyntää teosta johonkin määrään. Myös laajasta lähdeluettelosta saattaa lukijalle olla hyötyä, vaikka siitä saakin sen käsityksen, että suomen kielioppi voi merkitä voitokseen kaikki 1960-luvulta lähtien ilmestyneet alaa sivuavat laitosmonisteet yms. aineiston ja että sitä ennen ei ole julkaistu juuri mitään tähdellistä.

Lopuksi jokin sana Karlssonin kirjan ulkoisista seikoista. Vaikka edellä olenkin valittanut termipitoisuudesta johtuvaa teoksen ilmaisun abstraktia koukeroisuutta, on toisaalta myönnettävä, että sen kieliasu ahtaammassa mielessä täyttää melkoiset vaatimukset ja on monin paikoin ilahduttavan nasevaakin. Jonkin toistuvan svetisismin (»jatkossa», »A vastaan B», »sanat tyyppiä x» yms.) ja muoti-ilmauksen (epämääräisesti käytetty

»myötä») olisi kai voinut karsia. Kiitosta ansaitsee se, että myös typografialtaan teos on varsin huoliteltu; en ole huomannut edes yhtään tavutusvirhettä. Tämä saavutus kannattaa panna merkille varsinkin kirjapainotaidon nykyisessä kehitysvaiheessa.

TERHO ITKONEN